

Personalna asistencija- ključ za samostalni život!

Studija

**Udruženje mladih sa hendikepom
Crne Gore**

Oktobar, 2014.

SADRŽAJ:

Predgovor	5
Uvod	6
I Pojam personalne asistencije	8
II Situaciona analiza u Crnoj Gori	10
1. Servis personalne asistencije u pravnom i normativnom okviru Crne Gore i usklađenost sa međunarodno pravnim standardima	10
1.1. Servis personalne asistencije u nacionalnim strateškim dokumentima	10
1.2. Servis personalne asistencije u pravnom okviru Crne Gore	11
1.3. Servis personalne asistencije u međunarodnim dokumentima	13
1.4. Uporedno-pravna analiza usklađenosti pravnog i normativnog okvira Crne Gore sa međunarodno pravnim standardima	15
2. Servis personalne asistencije u lokalnim samoupravama u Crnoj Gori	15
2.1. Andrijevica	16
2.2. Bar	17
2.3. Berane	18
2.4. Bijelo Polje	19
2.5. Budva	21
2.6. Cetinje	22
2.7. Danilovgrad	22
2.8. Herceg Novi	23
2.9. Kolašin.....	24
2.10. Kotor	24
2.11. Mojkovac	25
2.12. Nikšić	26
2.13. Plav	28
2.14. Plužine	29
2.15. Pljevlja	29
2.16. Podgorica	30
2.17. Rožaje	33
2.18. Šavnik	33

2.19. Tivat	34
2.20. Ulcinj	34
2.21. Žabljak	35
3. ZAKLJUČAK SITUACIJE U PRAKSI	36
III Primjeri iz zemalja Evropske Unije i regiona	37
1. Servis personalne asistencije u Francuskoj	37
2. Servis personalne asistencije u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske	37
3. Servis personalne asistencije u Sloveniji	38
4. Servis personalne asistencije u Srbiji	38
IV Međunarodni standardi servisa personalne asistencije	40
V Princip servisa personalne asistencije – preporuke	42
O organizaciji	45
Kratke biografije autorki	46
Literatura i reference	47

PREDGOVOR

Personalna asistencija kao servis podrške ili usluga u zajednici definisana je brojnim međunarodnim i domaćim pravnim i strateškim dokumentima. Osim toga servis personalne asistencije po istraživanjima i stavovima osoba s invaliditetom jedan je od najvažnijih servisa podrške, te su: pravilno sprovođenje ovog servisa, njegov kontinuitet i podrška države u praksi neophodni. Iz tog razloga, pokrenuli smo projekat *“Za osnažene i samostalne studente s invaliditetom”* sa namjerom da doprinesemo pravilnom regulisanju i unaprijeđenju sprovođenja ovog servisa. Projekat je finansiran od strane EU kroz projekat *„Unapređenje pružanja socijalnih usluga u JEE kroz osnaživanje regionalnih i nacionalnih mreža civilnog društva”*, koji sprovodi Udruženje samarićanskih radnika (Arbeiter-Samariter-Bund, e.V. Germany-ABS). U okviru projekta formirana je *IRIS mreža* sa ciljem unapređenja socijalnih usluga čija je UMHCG članica, a preko koje se koordiniraju aktivnosti projekta za jugo-istočnu Evropu.

Situaciona analiza u oblasti personalne asistencije i Predlog praktične politike za unapređenje i adekvatno regulisanje ovog servisa su upravo ključne aktivnosti i ujedno rezultati ovog projekta.

Situaciona analiza (usklađenost prakse sa međunarodnim standardima) podrazumjeva: analizu pravnog i normativnog okvira Crne Gore i prikupljanje podataka o sprovedenom servisu na njenoj teritoriji u *posljednjih pet godina* od strane nevladinih organizacija koje se bave pravima djece i/li osoba s invaliditetom, a čije finansiranje su podržale lokalne samouprave, Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori (UNDP) i Fond za aktivno građanstvo (fAKT). Informacije su u najvećoj mjeri prikupljene na osnovu zahtjeva za slobodan pristup informacijama i dopisa međunarodnim i domaćim nevladinim organizacijama. Analizom su obuhvaćene *sve opštine u Crnoj Gori*, izuzev novoformiranih opština Gusinja i Petnjice. Na osnovu analize propisa i prikupljenih podataka izrađen je *opis stanja u oblasti sprovođenja servisa personalne asistencije i preporuke za unaprijeđenje i adekvatno regulisanje ovog servisa*. Kao rezultat ove Studije biće pokrenuta *inicijativa, kroz Sažetak studije (Policy brief) koja za cilj ima da doprinese adekvatnom pravnom regulisanju i pravilnom sprovođenju servisa personalne asistencije u skladu sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti*. S obzirom da je u Ministarstvu rada i socijalnog staranja u toku izrada podzakonskih akata Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Službeni list Crne Gore br.27/13 od 11.06.2013.godine), u kojima će se pravno regulisati i servis personalne asistencije, Studija i Sažetak će ovoj instituciji i članovima radnih grupa u okviru nje ukazati na najveće probleme koji postoje u normativi i praksi Crne Gore i ponuditi najpovoljniji model za rješenje istih.

Studija je sastavljena iz nekoliko segmenata, i to: uvoda, pojma personalne asistencije, situacione analize u Crnoj Gori, primjera iz EU i regiona, međunarodnih standarda u ovoj oblasti, principa servisa personalne asistencije na kojima su zasnovane i preporuka za državu. Na kraju dokumenta je navedena literatura koja je korišćena, osnovno o organizaciji - Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore i kratke biografije autorki Studije.

UVOD

“Bio je najmanje invalid od svih koje znam,”

Da budemo fer prema onima koji hvalu uputiše, njihove iskrene riječi su među najvećim priznanjima koje ljudi bez invaliditeta rutinski upućuju onima s invaliditetom. Upravo ovdje se dešava sudar realnosti osoba s invaliditetom i onoga kako drugi shvataju njihove živote. To je sukob koji osobe s invaliditetom doživljavaju svakodnevno. Ipak, svaki nesklad prolazi nezapaženo, čak i među dobronamjernim prijateljima jednog borca za prava osoba s invaliditetom. Takođe, iskreno rečeno, mnoge osobe s invaliditetom bi rado prihvatile ovaj kompliment nekih petnaestak godina ranije, ali danas većina samosvjesnih osoba s invaliditetom misli drugačije.¹

Ostvarivanje *prava osoba s invaliditetom* je nezamislivo bez *servisa podrške* ili usluga u zajednici, koje čine preduslov i sastavni dio *samostalnog života*. Postulati filozofije samostalnog života ne postavljaju u središte invaliditet, već psihološke i fizičke barijere koje društvo postavlja i često rigidne strukture podrške koje onda to društvo nameće kao pomoć. Samostalni život je filozofija pristupa invaliditetu i potrebama osoba s invaliditetom (OSI), koja se u osnovi razlikuje od tradicionalne filozofije rehabilitacije. Da bi govorili o samostalnom životu moramo prvo govoriti o servisu personalne asistencije (PA), kao osnovnom preduslovu samostalnog življenja, a posebno ne smijemo zaboraviti *principe na kojima počiva samostalni život*. Radi se o principima: *samostalnog donošenja odluka, izbora, kontrole, odgovornosti i prava na grešku*.

Kada se ispoštuje pomenutih pet principa onda se može govoriti o filozofiji samostalnog života i u tom trenutku svako društvo i država može govoriti o tome da je omogućila i ispoštovala osnovna ljudska prava osoba s invaliditetom.

Kada je u pitanju situacija u Crnoj Gori iskustvo Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) u oblasti personalne asistencije (izrada Studije praktične politike: Uspostavljanje servisa personalne asistencije u Crnoj Gori u saradnji sa NVO Centrom za monitoring i istraživanje – CeMI i Juventasom², kao i sprovođenje servisa od 2011. godine za određeni broj studenata s invaliditetom) ukazalo je na brojne probleme u definisanju i sprovođenju servisa personalne asistencije koji se odnose na: nepoznavanje i nepoštovanje međunarodnih standarda prilikom uspostavljanja i sprovođenja servisa od strane državnih institucija, jednog broja lokalnih samouprava, donatora i organizacija/pružalaca usluga kao i na nepostojanje stalne finansijske podrške za njegovu realizaciju od strane državnog i lokalnih budžeta.

Iako se Vlada međunarodnim i domaćim propisima obavezala na finansiranje i sprovođenje servisa personalne asistencije, u praksi ovaj servis i dalje sprovode isključivo NVO putem projekata³.

Prvi projekat kojim je započeto sprovođenje servisa personalne asistencije u skladu sa međunarodnim standardima u Crnoj Gori je sproveden 2009. g. u Nikšiću od strane Organizacije slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine i Udruženja “Plegije” Nikšić. U okviru ovog projekta korisnici/ce-punoljetne, poslovno sposobne osobe s invaliditetom su uz pomoć servisa PA podstaknute na samostalan život, a neke od njih su se i osamostalile. Projekti NVO-a koji su uslijedili nakon ovog najčešće nisu podrazumijevali servis personalne asistencije, mada su se servisi koji su se njima pružali tako nazivali od strane NVO koje su ih sprovodile. Dodatno takva neadekvatna praksa podstaknuta je i normativno, jer se u mnogim dokumentima termin personalna asistencija počeo upotrebljavati i kada se definišu neki drugi, samo po nazivu slični servisi kojima, čak u nekim situacijama korisnici nijesu samo osobe s invaliditetom. Ovo je dovelo do neshvatanja suštine ovog servisa i kod određenog broja donatora, što je često rezultiralo i nepodržavanjem sprovođenja servisa personalne asistencije po međunarodnim standardima.

¹ Parafraziran uvod knjige: "No pity: people with disabilities forging a new civil rights movement" - Joseph P. Shapiro;

² Dostupno na linku: http://umhcg.com/wp-content/uploads/2014/08/studija_socijalna_iskljucenost.pdf;

³ Informacija o sprovođenju akcionog plana Strategije za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori za 2012. i 2013. godinu;

Upravo zbog toga smo sproveli istraživanje i analizu kako bi Ministarstvu rada i socijalnog staranja, još jednom ponudili adekvatan model za regulisanje ove oblasti, u skladu sa principima personalne asistencije i međunarodnim standardima.

I POJAM PERSONALNE ASISTENCIJE

Servisi podrške treba da pomognu u povećanju *nivoa nezavisnosti osoba s invaliditetom i potpunom ostvarivanju njihovih prava*. Oni su jedan od temeljnih segmenata koncepta proširenih prava, a njihova uloga je pružanje podrške („žive asistencije“⁴) u zadovoljavanju potreba osoba s invaliditetom u različitim oblastima života. Jedna od najvažnijih oblasti za ostvarivanje pune jednakosti osoba s invaliditetom u društvu je samostalni život.

„Samostalni život je svakodnevno uživanje ljudskih prava zasnovanih na politici invalidnosti. Samostalni život je moguć kombinacijom okolinskih i pojedinačnih faktora koji omogućavaju osobama s invaliditetom da imaju kontrolu nad svojim životima, uz mogućnost izbora i odluke gdje se živi, sa kim se živi i kako se živi. Pristup uslugama treba da se obezbijedi kako bi osoba s invaliditetom uživala jednake mogućnosti u svakodnevnom životu. Samostalni život zahtijeva pristupačnost fizičke okoline, prevoza, pristup tehničkim pomagalima, personalnoj asistenciji i uslugama u lokalnoj zajednici. Potrebno je istaći da se samostalni život odnosi na sve osobe s invaliditetom, bez obzira na nivo podrške koja im je neophodna“.⁵

Jedan od osnovnih preduslova samostalnog života je servis personalne asistencije. Personalna asistencija podrazumijeva pružanje pomoći osobi s invaliditetom (korisniku/ci) od strane druge osobe za obavljanje aktivnosti koje u svakodnevnom životu ne može obaviti bez pomoći drugog lica, ili bi ih obavljala znatno sporije i uz puno napora. Personalni asistent je pojedinac koji je profesionalno angažovan od strane osobe s invaliditetom da joj pomogne u zadovoljavanju: *ličnih* (ustajanje, oblačenje, održavanje lične higijene, ishrana, transferi sa i na kolica i sl.), *kućnih* (čišćenje i održavanje domaćinstva) i *socijalnih potreba* (npr. odlasci u trgovinu, pozorište, banku, kod prijatelja i sl.). Iako personalna asistencija podrazumijeva tri vrste potreba i podrške, u nekim situacijama uslov za dobijanje i korišćenje personalne asistencije ne moraju biti sve tri vrste potreba, već može biti kombinacija dvije, kao na primjer kombinacija: ličnih i socijalnih, ili kućnih i socijalnih, kao i kućnih i ličnih. Personalni asistent pruža podršku osobi s invaliditetom u *vrijeme, na mjestu i na način* koji odredi sama osoba s invaliditetom. S toga je važno da *personalni asistent bude angažovan samo kod jedne osobe s invaliditetom* (odnos jedan na jedan).

„Personalna asistencija predstavlja oruđe za samostalan život. PA treba da se obezbjeđuje na osnovu utvrđivanja individualnih potreba i u zavisnosti od životne situacije svakog pojedinca/ke kao i u skladu sa domaćim tržištem rada. Osobe s invaliditetom treba da imaju pravo da angažuju svoje asistente i rukovode njihovim radom kao i da biraju način zapošljavanja“.⁶

Kako bi servis personalne asistencije ispunio svoju svrhu - omogućavanje samostalnog života (izbor i donošenja odluka) osobama s invaliditetom - između osobe s invaliditetom i personalnog asistenta *mora da postoji odnos poslodavca i zaposlenog*. Ovo podrazumjeva da korisnik/ca PA mora da bude *punoljetan i poslovno sposoban/na*. U tom smislu *osobe s intelektualnim i mentalnim invaliditetom mogu biti korisnici/ce ovog servisa u obimu koji dozvoljava njihova mogućnost za samostalno donošenje odluka*. Naime, servis personalne asistencije treba osobama s invaliditetom da pruži podršku za realizaciju odluka za koje kao pravni subjekti mogu snositi odgovornost. Osoba s invaliditetom angažuje, obučava, nadgleda, „disciplinuje“ i ako je potrebno otpušta personalnog asistenta. Korisnik/ca kao poslodavac ima pravo da odlučuje u vezi sa čim mu/joj je potrebna pomoć i kako želi da pojedini zadatak bude obavljen.

Servis personalne asistencije omogućava život osoba s invaliditetom po načelima filozofije samostalnog života, i to: pravo na izbor, pravo na odluku, pravo na kontrolu, pravo na odgovornost i pravo na grešku. *Pravo na izbor* podrazumijeva da osoba s invaliditetom ne smije da ima samo

⁴Termin koji se koristi u Konvenciji UN-a o pravima osoba sa invaliditetom;

⁵ENIL Definitios Serbian, preuzeto sa: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/05/ENIL-definitions-in-Serbian.docx>;

⁶ENIL Definitios Serbian, preuzeto sa: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/05/ENIL-definitions-in-Serbian.docx>;

jednu opciju za realizaciju nekog prava, već mora imati mogućnost da između više opcija nezavisno napravi samostalan izbor. Ovo pravo je u korelacijama *pravom na odluku* koje predstavlja samostalno donošenje odluka osobe s invaliditetom u svakodnevnom životu u stvarima koje ga/je se lično tiču, bez nametanja od strane drugih ljudi. Realizacija ovih prava dovodi do kontrole nad sopstvenim životom (*pravo na kontrolu*). Za odluke koje samostalno donosi osoba s invaliditetom snosi odgovornost, što znači da trpi kako pozitivne tako i negativne posljedice (*pravo na odgovornost*). Ovo podrazumijeva da osobe s invaliditetom, kao i sve ostale osobe, mogu da naprave greške i iz njih da uče (*pravo na grešku*).

Ova prava (načela filozofije samostalnog života) i servis personalne asistencije su međuzavisni, jer nepriznavanjem ovih prava ne bi postojao servis PA, koji upravo ima za cilj njihovu realizaciju.

II SITUACIONA ANALIZA U CRNOJ GORI

1. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U PRAVNOM I NORMATIVNOM OKVIRU CRNE GORE I USKLAĐENOST SA MEĐUNARODNO PRAVNIM STANDARDIMA

U preambuli *Ustava Crne Gore* su, između ostalog, kao osnovne vrijednosti javnog poretka proklamovane: sloboda, poštovanje ljudskih prava i sloboda, demokratija i vladavina prava. U tom smislu država Crna Gora je odgovorna i za uspostavljanje socijalne pravde. Ove vrijednosti i odgovornosti se razrađuju u Članu 8, u kome se zabranjuje “svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu”, i uvode propisi i posebne mjere za postizanje ravnopravnosti lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju (institut pozitivne diskriminacije). Takođe, Ustav je u Članu 24 zabranio ograničavanje ljudskih prava i sloboda izvan obima dozvoljenog ovim aktom i mjere neophodne za ostvarenje cilja zbog koga je ograničenje uvedeno. Ograničenja se jedino mogu propisati zakonom.⁷Ovi principi su dalje razrađeni u Zakonu o zabrani diskriminacije⁸ i Zakonu o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom.⁹

Jedan od najvažnijih preduslova za ostvarenje vrijednosti i odgovornosti države Crne Gore u pogledu njihove primjene na osobe s invaliditetom je uspostavljanje servisa personalne asistencije. Ovaj servis nije bio zakonski uređen do juna 2013. godine, kada je donešen novi *Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti* (Službeni list Crne Gore br. 27/13 od 11.06. 2013. godine) koji u usluge socijalne i dječje zaštite uvodi *usluge podrške za život u zajednici*. Međutim, on se pominjao u nizu nacionalnih i lokalnih strateških dokumenata (*Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008 - 2016. godine, dvogodišnji akcioni planovi za njeno sprovođenje, lokalni planovi akcije u oblasti invalidnosti - LPAI, lokalni planovi za unaprijeđenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga - LPUSI*). Iz tog razloga ćemo u nastavku dati pregled strateških i pravnih dokumenata na nacionalnom i međunarodnom nivou koji regulišu servis personalne asistencije, dok ćemo pregled lokalnih akata dati u analizi stanja u svakoj od opština.

1.1. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U NACIONALNIM STRATEŠKIM DOKUMENTIMA

Prvi strateški dokument koji definiše politiku Crne Gore u oblasti invalidnosti je *Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008- 2016. godine*. Ova *Strategija* definiše opšte ciljeve u oblasti invalidnosti, u koje ubraja i: “Obezbijediti socijalne, zdravstvene i druge usluge osobama sa invaliditetom u skladu sa njihovim realnim potrebama i u skladu sa međunarodnim standardima”¹⁰, kao i ciljeve, mjere i nosioce aktivnosti u sedam prioriternih oblasti. U dvije oblasti – *socijalnoj zaštiti i penzijsko-invalidskom osiguranju i obrazovanju* – predviđa se uspostavljanje servisa personalne asistencije, ali se nigdje u tekstu *Strategije* ne daje definicija ovog servisa.¹¹

Do sada je Vlada Crne Gore usvojila četiri dvogodišnja akciona plana za sprovođenje *Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori*. U prvom, *Akcionom planu za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008. i 2009. godine*, u

⁷Ustav Crne Gore (Službeni list br. 1/2007 od 25.10.2007. godine);

⁸Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni list Crne Gore br. 46/10 od 06.08.2010, 40/11 od 08.08.2011, 18/14 od 11.04.2014);

⁹Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (Službeni list br. 39/11 od 04.08.2011);

¹⁰*Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008 – 2016. godine*, str. 10, preuzeto sa:

<http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=93285&rType=2&file=Strategija%20za%20integraciju%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>;

¹¹*Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008 – 2016. godine, oblasti 8.2 Socijalna zaštita i penzijsko – invalidsko osiguranje in 8.3 Obrazovanje, Mjere*, str. 26 i 30, preuzeto sa:

<http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=93285&rType=2&file=Strategija%20za%20integraciju%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>;

oblasti socijalne zaštite i penzijsko-invalidskog osiguranja predviđa se usvajanje Zakona o personalnoj asistenciji u 2009. godini.¹²

Međutim, ovaj Zakon nije usvojen, a u akcionim planovima za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2010. i 2011. godine i 2012. i 2013. godine servis personalne asistencije se predviđa kao aktivnost u okviru iste oblasti, koja se sprovodi na bazi pilot projekata, a za čiju su realizaciju odgovorni Ministarstvo rada i socijalnog staranja, lokalne samouprave i organizacije osoba sa invaliditetom.¹³ Akcionim planom za period 2014. i 2015. godine predviđa se uspostavljanje usluge personalnog asistenta, a rok za ovu aktivnost je 2015. godina. Kao odgovorni subjekti za uspostavljanje servisa personalne asistencije se prepoznaju Ministarstvo rada i socijalnog staranja, lokalne samouprave i organizacije osoba s invaliditetom, a među pokazateljima se navode i usvojeni standardi za uslugu personalne asistencije.¹⁴

Iako se Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori u oblasti obrazovanja planira sprovođenje servisa personalne asistencije, u nijednom akcionom planu za njeno sprovođenje se ne predviđa personalna asistencija kao servis podrške u visokom obrazovanju, s obzirom da je jedino moguće sprovoditi ovaj servis u oblasti visokog obrazovanja, jer su korisnici odrasle osobe. Svi akcioni planovi za sprovođenje Strategije propisuju asistente (volontere) u nastavi, kao servis podrške za djecu s invaliditetom u obrazovanju.

Međutim, kako je ova usluga definisana u oblasti obrazovanja, a ne u oblasti socijalne zaštite i penzijsko-invalidskog osiguranja jasno je da je ovakvo definisanje posljedica situacije da se u vrijeme donošenja Strategije servis personalne asistencije nije shvatao na adekvatan način, pa samim tim ni razlikovao od ostalih servisa, odnosno u konkretnoj situaciji od servisa asistencije u nastavi. Ta se greška pokušala ispraviti i izbjeći adekvatnim propisivanjem sprovođenja ovog servisa u akcionim planovima za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori."

1.2. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U PRAVNOM OKVIRU CRNE GORE

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Službeni list Crne Gore br. 27/13 od 11.06.2013. godine) je prvi pravni akt u Crnoj Gori koji propisuje uslugu (servis) personalne asistencije. U prava iz socijalne i dječje zaštite ubrajaju se osnovna materijalna davanja i usluge socijalne i dječje zaštite (Član 11). U Članu 60 navode se vrste usluga socijalne i dječje zaštite: procjena i planiranje, podrška za život u zajednici, savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga, smještaj, neodložne intervencije i druge usluge. U Članu 62 se usluge podrške za život u zajednici definišu kao aktivnosti koje podržavaju boravak korisnika socijalne i dječje zaštite u porodici ili neposrednom okruženju (Stav 1), a to su: dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalna asistencija, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici (Stav 2).

Ovaj Zakon prepoznaje servis personalne asistencije, ali ga ne definiše, niti precizira ko može biti njegov korisnik/ca, već je planirano da to bude urađeno podzakonskim aktom - *Pravilnikom o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluga podrške za život u zajednici*, koji je u procesu izrade. Međutim, na osnovu cilja, principa socijalne i dječje zaštite i osnovnih karakteristika usluga socijalne i dječje zaštite koje Zakon definiše, moguće je precizirati neke od osnovnih načela personalne asistencije u zakonskom okviru Crne Gore.

¹²Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008. i 2009. godine, str. 8, nije dostupno na sajtu Ministarstva rada i socijalnog staranja, dokument dobijen u komunikaciji sa ovom institucijom;

¹³Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2010. i 2011. godine, str. 5, nije dostupno na sajtu Ministarstva rada i socijalnog staranja, dokument dobijen u komunikaciji sa ovom institucijom, i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2012. i 2013. godine, str. 6, preuzeto sa: <http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=97160&rType=2&file=Akcioni%20plan%20za%20period%202012-2013%20Stretegije%20za%20integracija%20....doc>;

¹⁴Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2014. i 2015. godine, str. 4, preuzeto sa: <http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=162485&rType=2&file=AP%20-%20Strategija%20za%20integraciju%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20CG%202014-2015.doc>;

1.2.1. Cilj i principi socijalne i dječije zaštite

Cilj socijalne i dječije zaštite je *unapređenje kvaliteta života i osnaživanje korisnika/ca za samostalan i produktivan život* (Član 4). S tim u vezi, osnovni princip socijalne i dječije zaštite je prevencija institucionalizacije, što podrazumijeva pružanje usluga socijalne i dječije zaštite u domovima korisnika/ca ili njihovoj lokalnoj zajednici, kad god za to postoje uslovi (Član 7, Tačka 7). U tom smislu, zastupljen je i princip udruživanja različitih nosilaca djelatnosti i programa, posebno na lokalnom nivou (Član 7, Tačka 9). Ovim je zakonodavac istakao značaj pružanja usluga socijalne i dječije zaštite koje će podstaći socijalnu inkluziju korisnika/ca i njihovu aktivaciju, što je svakako u skladu sa ulogom koju treba da ima servis personalne asistencije. Pružanje ovih usluga, kao i drugih prava iz oblasti socijalne i dječije zaštite zasnovano je na principu individualnog pristupa korisniku/ci i njegovoj/njenoj aktivnoj ulozi u kreiranju, izboru i korišćenju istih (Član 7, Tačka 4 i 5). Ovo podrazumijeva kako aktivno učešće u procjeni potreba, tako i u odlučivanju o korišćenju potrebnih usluga. Međutim, pravo korisnika/ce da neposredno ugovori korišćenje usluge socijalne i dječije zaštite sa njenim pružaocem, pa samim tim i neposredno precizira način, vrijeme i sve ostale uslove pružanja usluge, je dosta ograničeno, jer se ta mogućnost pruža samo korisniku/ci koji/a u cjelosti učestvuje u troškovima iste (Član 85, Stav 1). U ovom slučaju pružalac usluge formira cijenu usluge (Član 157, Stav 4). Kako bi se ostvarilo adekvatno aktivno učešće korisnika/ce, socijalna i dječija zaštita se zasniva i na principu njegove/ne informisanosti o svim podacima koji mogu biti od značaja za utvrđivanje i zadovoljavanje njegovih/njih socijalnih potreba (Član 7, Tačka 3). Poštovanje svih ovih principa dovodi do (i prouzrokovano je prepoznatim značajem) ispunjavanja najboljeg interesa korisnika/ce (Član 7, Tačka 6).

1.2.2. Odlučivanje o ostvarivanju prava na usluge

O ostvarivanju prava iz socijalne i dječije zaštite odlučuje Centar za socijalni rad (Član 113), a kada je u postupku za njihovo ostvarivanje potrebno utvrđivanje "smetnji u razvoju, nesposobnosti za rad, odnosno invalidnosti" Centar te činjenice utvrđuje na osnovu nalaza, ocjene i mišljenja socijalno-ljekarske komisije, koja se obrazuje kao prvostepena i drugostepena (Član 80, Stav 1 i 2). Procjenu ovih činjenica socijalno-ljekarska komisija vrši na osnovu medicinskih indikacija, koje propisuje nadležni organ državne uprave, uz prethodno pribavljeno mišljenje organa državne uprave nadležnog za poslove zdravlja (Član 81).

1.2.3. Nadležnost za sprovođenje usluga

Da bi se obezbijedio adekvatan broj i kvalitet usluga socijalne i dječije zaštite, njihovo pružanje se zasniva na pluralizmu njihovih pružalaca, u koje se ubrajaju i organizacije civilnog društva i druga pravna i fizička lica (Član 7, Tačka 9), što je precizirano Članom 119.¹⁵ Lice koje obavlja djelatnost socijalne i dječije zaštite, tj. pružalac usluge, mora imati licencu za obavljanje djelatnosti koju izdaje nadležni organ državne uprave (Član 130, Stav 1 i 2). Pružalac usluge, koji je pokrenuo postupak za izdavanje licence mora da bude upisan u Centralni registar privrednih subjekata i da ispunjava standarde koji se odnose na: lokaciju i prostor, opremu, broj i vrstu stručnog kadra, procjenu, planiranje i aktivnosti za pružanje konkretne usluge socijalne i dječije zaštite (Član 131). Procjenu, planiranje (i ostale) stručne poslove kod pružaoca usluga obavljaju stručni radnici i stručni saradnici (Član 123).

¹⁵Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti (Službeni list Crne Gore br. 27/13 od 11.06.2013. godine, Član 119);

“Djelatnost u oblasti socijalne i dječije zaštite, odnosno pojedine usluge može, u skladu sa ovim zakonom, pružati i organizacija, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice, u skladu sa zakonom. Osnivačka prava u pogledu imenovanja organa rukovođenja i organa upravljanja drugog oblika organizovanja vrše se u skladu s propisom koji uređuje osnivanje tog subjekta. Upravljanje kod drugog pružaoca usluga ostvaruje se na način utvrđen osnivačkim aktom, u skladu sa zakonom.”;

1.2.4. Finansiranje usluga

Usluge iz socijalne i dječije zaštite se finansiraju iz državnog budžeta, budžeta lokalne samouprave, donacija i igara na sreću, vršenjem djelatnosti pružaoca usluga, kao i učešćem korisnika/ca, odnosno njihovih srodnika koji su dužni da ih izdržavaju (Član 154, Stav 2 i 3 i Član 156, Stav 1). Ukoliko lokalna samouprava nije u mogućnosti da obezbijedi sredstva za finansiranje ovih usluga, država će pružiti neophodnu finansijsku pomoć (Član 154, Stav 5). Visinu sredstava za usluge socijalne i dječije zaštite, kriterijume za njihovu raspodjelu po pojedinim opštinama, kriterijume za učešće lokalne samouprave i dinamiku prenosa sredstava utvrđuje nadležni organ državne uprave (Član 156, Stav 3).

1.3. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Preduslov za poštovanje i uživanje ljudskih prava je sprovođenje načela nediskriminacije u praksi. Kako bi se to obezbijedilo, prije svega, je neophodno da ovo načelo bude inkorporirano u pravnim dokumentima. Načelo nediskriminacije je definisano u Članu 14 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* i Članu 1 *Protokola 12* uz Konvenciju. Ovim odredbama definisano je da se: “uživanje prava i sloboda predviđenih Konvencijom obezbjeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status”. Takođe, definisano je da će se “svako pravo koje zakon predviđa ostvarivati bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr.: po osnovu pola, rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, povezanosti sa nacionalnom manjinom, imovinom, rođenjem ili drugom statusu”.¹⁶

Odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda su bile povod za donošenje *Povelje o osnovnim pravima Evropske Unije 2000. godine*. U Članu 21, Stav 1 Povelje se još detaljnije definiše zabrana diskriminacije: “Zabranjena je svaka diskriminacija po osnovu pola, rase, boje kože, etničkog ili socijalnog porijekla, genetskih karakteristika, jezika, vjeroispovijesti ili uvjerenja, političkog ili bilo kog drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovnog stanja, rođenja, invalidnosti, starosne dobi ili seksualne orijentacije”. Kao što se vidi, za razliku od Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u Povelji o osnovnim pravima Evropske Unije se među osnovima po kojima se vrši diskriminacija izdvaja i invaliditet. Štaviše, Evropska Unija u ovom dokumentu posvećuje poseban član pravima osoba s invaliditetom (Član 26), i u njemu navodi: “Unija priznaje i poštuje pravo lica s invaliditetom da koriste mjere kojima je cilj osiguranje nezavisnosti, društvene i profesionalne uključenosti i njihovo učešće u životu zajednice”.¹⁷ U središtu mjera koje Evropska Unija pruža osobama s invaliditetom je omogućavanje njihove nezavisnosti i uključivanje u život zajednice.

Svrha i način donošenja ovih mjera se regulišu i u Ugovoru o funkcionisanju Evropske Unije u Članu 10 i 19 kojima se kaže: “Prilikom utvrđivanja i sprovođenja svojih politika i aktivnosti, Unija nastoji da se bori protiv diskriminacije po osnovu pola, rase ili etničkog porijekla, vjeroispovijesti ili uvjerenja, invalidnosti, starosne dobi ili seksualne orijentacije” i “1. Ne dovodeći u pitanje druge odredbe ugovora i u granicama nadležnosti koje su ugovorima prenesene na Uniju, Savjet može, jednoglasno u posebnom zakonodavnom postupku i nakon pribavljanja saglasnosti Evropskog parlamenta, preduzeti odgovarajuće mjere za borbu protiv diskriminacije po osnovu pola, rase ili etničkog porijekla, vjeroispovijesti ili uvjerenja, invalidnosti, starosne dobi ili seksualne

¹⁶Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005) preuzeto sa:

<http://www.pravda.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=49387&rType=2&file=1246442064.doc>;

¹⁷ Povelja o osnovnim pravima Evropske Unije (Charter of fundamental rights of European Union), izvorni tekst dostupan na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>, prevod preuzet sa: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/POVELJA_O_OSNOVNIM_PRAVIMA_EVROPSKE_UNIJE.pdf;

orijentacije. 2. Izuzetno od Stava 1, Evropski parlament i Savjet mogu, u redovnom zakonodavnom postupku, utvrditi osnovna načela podsticajnih mjera Unije, isključujući svako usklađivanje zakona i drugih propisa država članica, radi podrške mjerama koje države članice preduzimaju kako bi doprinijele ostvarivanju ciljeva iz Stava 1¹⁸.

Mjere koje doprinose nezavisnosti i punom ostvarivanju ljudskih prava osoba s invaliditetom Evropska Unija je definisala u *Strategiji za osobe sa invaliditetom 2010-2020. godine*. Ova Strategija prepoznaje osam prioriternih oblasti, među kojima je participacija, u kojoj se ističe problem nejednakih mogućnosti u ostvarivanju prava na slobodno kretanje i prava na izbor mjesta i načina života. Kako bi smanjila diskriminaciju osoba s invaliditetom u ostvarivanju ovih prava, Evropska komisija će uložiti napore da: „promoviše prelazak sa institucionalne njege na njegu u zajednici korišćenjem strukturnih fondova i Fonda za ruralni razvoj u cilju podrške razvoju usluga u zajednici“. U tom smislu, Evropska Unija će pružati podršku aktivnostima na nacionalnom nivou u cilju deinstitucionalizacije i prilagođavanja institucionalnog okvira što će obuhvatiti i razvoj finansiranja servisa personalne asistencije. Ostvarenje pune participacije osoba s invaliditetom u društvu Evropska Unija će, između ostalog, omogućiti „obezbjeđenjem kvalitetnih usluga u zajednici, uključujući i pristup personalnim asistentima“¹⁹.

Vodeći se principom nediskriminacije i značajem preduzimanja mjera za postizanje nezavisnosti i uključenosti osoba s invaliditetom u životu zajednice, *Evropska Unija je usvojila Konvenciju UN-a o pravima osoba sa invaliditetom 2011. godine*. Ova činjenica dobija još veći značaj i govori o važnosti poštovanja ljudskih prava osoba s invaliditetom imajući u vidu da EU nije usvojila Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Konvencija UN-a je najvažniji međunarodni, pravno obavezujući dokument u oblasti ljudskih prava osoba s invaliditetom. *Crna Gora ga je ratifikovala u julu 2009. godine i time se pravno obavezala da ispuni obaveze propisane njime*.

Već u Članu 4, koji sumira obaveze država potpisnica, Konvencija navodi obaveze važne za sprovođenje personalne asistencije. Naime, u ovom Članu kaže se: „Države potpisnice obavezuju se da će osigurati i promovisati puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sva lica sa invaliditetom bez ikakve diskriminacije po osnovu invalidnosti. Da bi to ostvarile, države potpisnice obavezuju se da će”, između ostalog: “h) Pružati pristupačne informacije licima sa invaliditetom o pomagalima za kretanje, sredstvima i asistivnoj tehnologiji, uključujući nove tehnologije, kao i drugim oblicima asistencije, službama podrške i pogodnostima;”. Pored obaveze informisanja lica sa invaliditetom o službama podrške, u Tački i. nameće se državama i obaveza edukacije kadra angažovanog na pružanju podrške: “Promovisati trening i obuku stručnjaka i osoblja koje radi sa licima sa invaliditetom u oblasti prava priznatih ovom Konvencijom kako bi bolje pružale asistenciju i usluge garantovane i proistekle iz pomenutih prava.”²⁰ Značaj “žive asistencije” se prepoznaje i u ostvarivanju ljudskih prava iz oblasti pristupačnosti (Član 9, Stav 2, Tačka e i f) i lične pokretljivosti (Član 20, Tačka b).

Jedan od ključnih članova Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom kada su u pitanju servisi podrške je *Član 19 – Samostalni život i uključenost u zajednicu*. U njemu se prepoznaje uticaj filozofije samostalnog života na kreiranje odredbi Konvencije, kao i na promovisanju koncepta ljudskih prava u pristupu prema osobama s invaliditetom. U tom smislu, centralno mjesto zauzima pravo na izbor osoba s invaliditetom, radi čijeg ostvarivanja države potpisnice ove Konvencije “preduzeće efektivne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale licima sa invaliditetom da u

¹⁸ Ugovor o funkcionisanju Evropske Unije (Treaty on the functioning of the European Union), izvorni tekst dostupan na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, prevod preuzet sa: <http://www.mvpei.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=139474&rType=2&file=Pre%C4%8Di%C5%A1%C4%87eni%20tekst%20Ugovora%20o%20funkcionisanju%20Evropske%20unije.pdf>;

¹⁹ Strategija EU za osobe sa invaliditetom 2010-2020. godine (European Disability Strategy 2010-2020), Polja akcije, Participacija, izvorni tekst dostupan na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF>, prevod dostupan na: http://www.disabilityinfo.me/component/k2/item/download/2_9a62defcadc418a733dc19b7cd35aa88;

²⁰ Zakon o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom, preuzeto sa: <http://www.mrs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=161710&rType=2&file=ZAKON%20O%20RATIFIKACIJI%20KON.UN.O%20PRAVIMA%20LICA%20SA%20INV.%20SA%20OPCIONIM%20PROTOKOLOM.pdf>;

potpunosti uživaju ovo pravo, omogućile njihovu punu uključenost u zajednicu i učešće u životu zajednice”. Preduzimanje efektivnih i odgovarajućih mjera za ostvarenje prava na samostalan život je po Konvenciji ljudsko pravo svih osoba s invaliditetom. U te mjere u Tački b Člana 19 ubraja se i servis personalne asistencije: “Lica sa invaliditetom imaju pristup spektru službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i lokalnoj zajednici, uključujući personalne asistente, neophodne radi podrške uključenosti i životu osoba s invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama i sprječavanja izolacije ili isključenosti iz zajednice.”. U ostvarivanju ljudskog prava na personalnu asistenciju centralno mjesto, kao i prilikom ostvarivanja svih ostalih prava, treba da ima pravo na izbor osobe s invaliditetom. To znači da je na slobodnoj volji osobe s invaliditetom da li će, u kojoj mjeri, na koji način i pod kojim uslovima koristiti ovaj servis.

1.4. UPOREDNO-PРАВNA ANALIZA USKLAĐENOSTI PRAVNOG I NORMATIVNOG OKVIRA CRNE GORE SA MEĐUNARODNO PRAVNIM STANDARDIMA

Crna Gora je u svom pravnom okviru zagarantovala poštovanje načela nediskriminacije, posvetivši posebnu pažnju diskriminaciji po osnovu invaliditeta u lex specialis-u *Zakonu o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom*. Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti kao cilj i principe socijalne i dječije zaštite definiše: prevenciju institucionalizacije, informisanje o svim podacima koji mogu biti od uticaja za utvrđivanje i zadovoljavanje socijalnih potreba, kao i aktivnog učešća korisnika/ce u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz ove oblasti.

Ove pravne norme su u skladu sa načelom nediskriminacije i podsticanjem nezavisnosti i samostalnog života, zagarantovanim u međunarodnim dokumentima. Međutim, ostvarivanje prava na mjere koje treba da osiguraju uživanje ovih ljudskih prava, kao i samo definisanje mjera u Crnoj Gori nije u potpunosti regulisano u skladu sa međunarodno pravnim standardima.

Servis personalne asistencije još uvijek nije regulisan pravnim aktima, ali u strateškim dokumentima (naročito lokalnim), iako u nijednom ne postoji njegova definicija, često se po svojoj svrsi poistovjećuje sa ostalim servisima. Uloga tih servisa nije da obezbijede nezavisnost i samostalan život osobe s invaliditetom, tj. realizaciju prava na izbor (kako je to definisano Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom) već da budu podrška roditelju pri odgajanju djeteta s invaliditetom (pomoć u kući), ili da pruže podršku u različitim angažmanima djeteta ili osobe s invaliditetom (asistent u nastavi, asistent u radu).

Iako Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti kao jednu od usluga podrške za život u zajednici definiše i personalnu asistenciju, ona nije prepoznata kao ljudsko pravo osoba s invaliditetom. Štaviše, osobe s invaliditetom koje podnesu Zahtjev za ostvarivanje prava na uslugu personalne asistencije moraće da ispune uslove u pogledu medicinskih indikacija, koje propisuje nadležni organ državne uprave, uz prethodno pribavljeno mišljenje organa državne uprave nadležnog za poslove zdravlja (Član 81 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti). Ovakav stav našeg zakonodavca je u suprotnosti sa Članom 19 Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom, koji u središte samostalnog života stavlja pravo na izbor osobe s invaliditetom, a personalnu asistenciju definiše kao ljudsko pravo. Uskraćivanje ljudskih prava (personalne asistencije) zbog neispunjavanja unaprijed utvrđenih uslova, definisanih na osnovu medicinskih indikacija, ne samo što nije u duhu koncepta ljudskih prava, već nije ni u skladu sa principom individualnog pristupa korisniku/ci socijalne i dječije zaštite (Član 7, Tačka 4 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti).

2. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U LOKALNIM SAMOUPRAVAMA U CRNOJ GORI

U ovom poglavlju je dat normativni okvir i praksa sprovođenja servisa personalne asistencije u svim lokalnim samoupravama u Crnoj Gori, izuzev opštine Gusinje i Petnjica. Normativni okvir obuhvata lokalne planove akcije u oblasti invalidnosti (LPAI) i lokalne planove za unapređenje

socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga (LPUSI), u onim lokalnim samoupravama gdje su ovi dokumenti usvojeni. Analiza ovih dokumenata se sastoji iz dva segmenta: predstavljanja mjera u kojima se spominju servisi koji se nazivaju "personalna asistencija" ili sličnim nazivima, i analize usklađenosti propisanih mjera sa suštinom servisa personalne asistencije. Podatke o sprovođenju servisa personalne asistencije smo, kao što je navedeno u predgovoru ove Studije, dobili na osnovu zahtjeva za slobodan pristup informacijama upućenih: opštinama, Ministarstvu rada i socijalnog staranja, Zavodu za zapošljavanje Crne Gore i Komisiji za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću, kao i dopisa upućenih: organizacijama koje se bave osobama s invaliditetom, Sistemu Ujedinjenih Nacija u Crnoj Gori – UNDP-u i Fondu za aktivno građanstvo (fAKT)²¹. Zahtjevima i dopisima smo od navedenih subjekata tražili podatke, koji su se odnosili na period od 2009-jula 2014. godine, a odnosili su se na: broj podržanih/sprovedenih projekata, njihovo trajanje, odobrena sredstva, ciljna grupa i njena struktura i broj korisnika, broj sati PA po korisniku, kao i broj jednokratnih pomoći i iznos odobrenih sredstava za PA.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja odbilo je Zahtjev za slobodan pristup informaciji kao neosnovan, navodeći da se tražene informacije ne nalaze u njegovom posjedu. Uputili su nas da informacije tražimo Zavodu za zapošljavanje Crne Gore, koji je realizovao Program "Javni rad - Personalna asistencija". Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću je, takođe, odbila Zahtjev, navodeći da tražene informacije, odnosno traženu analizu i pregled projekata, nema u svom posjedu. Uputili su nas da u Odlukama o raspodjeli dijela prihoda od igara na sreću, koje su objavljene na sajtu Ministarstva finansija, potražimo potrebne podatke. Međutim, u odlukama može da se nađe samo naziv projekta, organizacije koja isti realizuje, kao i iznos doniranih sredstava, što je nedovoljno za potrebe našeg istraživanja. Čak i da je za istraživanje UMHCG bio dovoljan naziv projekta, organizacije i iznos sredstava, iz naziva projekta se često ne može vidjeti suština projekta, aktivnosti i sl. te se ne može procjenjivati da li je u pitanju personalna asistencija ili neki drugi servis. S obzirom da Komisija raspolaže detaljnijim informacijama, koje su bile potrebne za svrhu našeg istraživanja Zahtjev je odbijen suprotno Zakonu.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore nam je dostavio spisak nevladinih organizacija podržanih kroz program Javnog rada u periodu 2009 - 2014. godine. Prema dobijenim informacijama, korisnici usluga ovog programa su „lica sa posebnim potrebama ili lica sa invaliditetom, dok su učesnici programa dugoročno nezaposlena lica“.U opisu stanja u svakoj od opština date su informacije da li je odgovoreno na naše zahtjeve tj. dopise i koji su nam podaci dostavljeni, i na osnovu dostavljenih i raspoloživih informacija je urađena analiza da li je sproveden servis PA ili neka druga usluga.

2.1. ANDRIJEVICA

2.1.1. Normativni okvir

Opština Andrijevica nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.1.2. Praksa

Po navodima **Opštine Andrijevica**, u periodu 2009-2014.godine nije bilo projekata koji su se

²¹ Ukupno je poslato 26 Zahtjeva o slobodnom pristupu informaciji (23 upućena opštinama i 3 državnim institucijama), dok je odgovoreno na njih 15. S obzirom da u zakonski propisanom roku nijesmo dobili odgovor od 11 subjekata poslali smo Žalbe zbog „čutanja administracije“, i dobili odgovor na njih šest. Opštine Bijelo Polje, Kolašin, Nikšić, Plav i Glavni grad Podgorica nijesu dostavili informacije ni nakon upućene žalbe. Dopisi organizacijama osoba s invaliditetom su poslani putem zvanične mailing liste putem koje komuniciraju organizacija koje se bave osobama s invaliditetom. Odgovore smo dobili od 17 organizacija.

odnosili na usluge personalne asistencije, a koje su sprovodile NVO uz finansijsku podršku ove Opštine, kao ni pojedinačnih zahtjeva za pružanje jednokratne pomoći za te potrebe.

2.2. BAR

2.2.1. Normativni okvir

U ciljne grupe za koje se propisuje pružanje različitih usluga socijalne i dječje zaštite kako bi se postigla njihova socijalna inkluzija, Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga Opštine Bar za period 2012-2016.godine, ubraja i osobe s invaliditetom. Cilj definisan ovim dokumentom u oblasti socijalne inkluzije OSI je: „Uspostavljeni i razvijeni održivi servisi koji doprinose inkluziji OSI“.²²Jedna od mjera za postizanje ovog cilja je „razvoj i rad servisa personalni asistent i radni asistent za OSI“, za čije su sprovođenje zaduženi: Centar za socijalni rad, organizacije civilnog društva, Zavod za zapošljavanje Crne Gore i lokalna samouprava. Predviđeno je da se mjera realizuje u periodu od 2012-2016. godine, a pokazatelji njene realizacije i uspjehnosti su: „broj obučeni personalni i radni asistenata, broj OSI koji koriste servis personalnog i/ili radnog asistenta, ocjena kvaliteta usluge od strane korisnika/ca“. Predviđeno je da se finansiranje ovog servisa obezbijedi od strane: državnog budžeta, Centra za socijalni rad, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, lokalne samouprave, privatnog sektora i donatora.²³

U ovom dokumentu primjećuje se nerazlikovanje servisa personalne asistencije i servisa asistencije u radu, prepoznatog u Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom.²⁴ Naime, ova dva servisa se razlikuju po svojoj svrsi, što se i vidi iz činjenice da je njihovo korišćenje regulisano zakonima iz različitih oblasti – pravo socijalne i dječje zaštite i radno pravo. Asistent u radu treba da posjeduje određena znanja i vještine potrebne za obavljanje „tehničkog“ dijela posla u okviru radnih zadataka osobe s invaliditetom, te mu/joj radi pružanja asistencije i nije potrebna neka posebna obuka, već znanja i vještine može steći i u formalnom obrazovanju. Slučaj je svakako drugačiji sa personalnom asistencijom, zbog specifičnosti potreba svakog korisnika/ce i cilja koji se odnosi na ostvarenje samostalnog života osobe s invaliditetom.

2.2.2. Praksa

Po navodima **Opštine Bar**, zbog nedostatka novca u ovoj Opštini posljednje četiri godine nije raspisivan konkurs za raspodjelu sredstava za projekte nevladinih organizacija. U periodu 2009-2014. godine nije bilo projekata koji su se odnosili na usluge personalne asistencije koje su sprovodile NVO uz finansijsku podršku Opštine Bar, kao ni pojedinačnih zahtjeva za pružanje jednokratne pomoći za te potrebe.

Nekoliko organizacija koje djeluju na teritoriji opštine Bar je, prema izvještaju Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, sprovodilo projekte personalne asistencije. Od ZZZCG-a su dobijeni podaci da su tri nevladine organizacije sprovodile projekte u proteklom petogodišnjem periodu kroz program "Javni rad" i to: **Caritas barske nadbiskupije** (jedan projekat u 2009. i po dva projekta u 2010. i 2011. godini), koji su trajali u razdoblju od 9 do 12 mjeseci. za troje do petoro korisnika. Iznos odobrenih sredstava za svih pet projekata bio je: 87.390,90€; **“Društvo roditelja djece sa posebnim potrebama”** (po jedan projekat u 2012., 2013., i 2014. godine), koji su trajali četiri i po, odnosno pet mjeseci, a sa 18.915,17€ je bila podržana asistencija za 4 odnosno 5

²²Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije Opštine Bar za period 2012-2016, str. 21, preuzeto sa: <http://www.bar.me/files/1355310874.pdf>;

²³Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije Opštine Bar za period 2012-2016, str. 21, preuzeto sa: <http://www.bar.me/files/1355310874.pdf>;

²⁴Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Službeni list Crne Gore br. 49/08 od 15.08.2008, 73/10 od 10.12.2010, 39/11 od 04.08.2011), Član 36, Stav 1, Tačka 3;

korisnika po godini; i NVO „Adria“, Bar, 2014. godine je realizovala projekat koji je trajao 6 mjeseci. Iznos odobrenih sredstva bio je 3.301,56€ i to za tri korisnika.

Poznavajući oblast djelovanja i ciljnu grupu navedenih organizacija, kao i na osnovu informacija dobijenih putem telefonskog razgovora možemo zaključiti da ni u Baru nije realizovan projekat personalne asistencije, bez obzira na visok iznos sredstava dobijenih za projekte. U Baru je realizovan servis geronto domaćica, kao i servisi za djecu i omladinu s invaliditetom (dnevni boravak, pomoć u kući).

2.3. BERANE

2.3.1. Normativni okvir

Opština Berane je usvojila Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti za period 2010-2013. godine, u kome propisuje sprovođenje servisa personalne asistencije. Naime, kako u ovoj opštini ne postoje službe podrške koje bi omogućile povećanje nivoa samostalnosti u svakodnevnom životu osoba s invaliditetom, kao rješenje ove situacije se propisuje formiranje servisa personalne asistencije, kao i planiranje sredstava za njegovo sprovođenje u opštinskom budžetu. Aktivnosti koje je bilo potrebno sprovesti da bi se ovo rješenje realizovalo su: izvršiti analizu potencijalnog broja personalnih asistenata, predložiti opštinskom Savjetu za pitanja osoba sa invaliditetom da pokrene inicijativu da se u budžetu planiraju sredstva za pružanje ove usluge, i realizovati obuku OSI za samostalan život uključujući i personalnu asistenciju. Ove aktivnosti je po LPAI trebalo realizovati počev od druge polovine 2010. godine do marta 2013. godine i to iz finansijskih sredstava: opštinskog budžeta, Ministarstva rada i socijalnog staranja i donatora. Nosioci ovih aktivnosti, kao i drugih u ovoj oblasti, koji su prepoznati ovim dokumentom su: “Dom zdravlja i Opšta bolnica, Centar za socijalni rad, organizacije osoba s invaliditetom, organi lokalne uprave” a partneri: “Sekretarijat za opštu upravu i društvene djelatnosti, Dom zdravlja i Opšta bolnica, Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora, zaštitu životne sredine i stambeno-komunalne poslove, Centar za socijalni rad i NVO”.²⁵

2.3.2. Praksa

Po navodima **Opštine Berane**, u ovoj Opštini u periodu 2009- jul 2014. godine više puta je, od strane nevladinih organizacija, realizovan servis personalne asistencije uz finansijsku podršku Opštine.

Udruženje osoba sa hendikepom Berane je u periodu od 2009. do 2013. godine realizovalo projekte u okviru kojih je pružan servis personalne asistencije, koji su trajali od tri do 12 mjeseci. Iznos ukupno odobrenih sredstava za realizaciju projekata bio je: 6.730,00€ . Ciljna grupa projekta su bile osobe s invaliditetom.

Iako u dokumentaciji dostavljenoj od Opštine Berane nijesmo dobili informaciju o broju korisnika PA svakog projekta pojedinačno, niti o broju sati pružene asistencije na osnovu saradnje sa Udruženjem osoba sa hendikepom Berane znamo da je sproveden servis u kome je PA pružana najviše za tri korisnika.

U situaciji kada je asistencija pružana za tri korisnika, asistenciju su pružala dva korisnika, zbog nedostatka finansijskih sredstava za angažovanje trećeg asistenta (princip jedan na jedan).

²⁵Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Berane za period 2010-2013. godine, str. 20, preuzeto sa: http://www.berane.me/fajlovi/opstina_berane/editor_fajlovi/skupstina/2010/1/Odluka_o_ustvajanju_Lokalnog_plana_za_invalidne.pdf;

Opštinsko udruženje multiple skleroze Berane, realizovalo je tri projekta u periodu od 2009. do 2011. godine²⁶, Projekti su trajali po 12 mjeseci, a iznos odobrenih sredstava za realizaciju projekata bio je od 1.200,00€ do 5.000€. Ciljna grupa su bile osobe koje imaju multiple sklerozu. Iz dostavljene dokumentacije od strane Opštine Berane nijesmo mogli da vidimo koliko je korisnika bilo obuhvaćeno projektima i po koliko sati mjesečno je pružan servis, osim za 2010. godinu gdje je naznačeno da je angažovan fizikalni terapeut za period od dva mjeseca. Takođe, na osnovu naziva projekata možemo zaključiti da su se oni pretežno zasnivali na biomedicinskom i funkcionalnom modelu pristupa invaliditetu, te stoga nijesu podrazumijevali servis personalne asistencije ili makar ne isključivo servis PA. S obzirom da se podrška pružala u domovima korisnika najvjerovatnije je da se odnosila na pomoć u kući i/ili tretman fizioterapeuta.

Opština Berane je u odgovoru navela da nije bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova PA.

Dvije organizacije i to: **Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama - Ljepša budućnost, Berane** i **NVO „Korak nade“ Berane** su prema izvještaju **Zavoda za zapošljavanje Crne Gore**, sprovodili projekte personalne asistencije u trajanju od četiri i po do sedam mjeseci, za jednog do najviše osam korisnika. Tri godine za redom (2012. - 2014.g.) obje organizacije su godišnje realizovale po dva projekta, dok je 2010. NVO "Ljepša budućnost" realizovala jedan projekat, a 2011. su obje organizacije realizovale po jedan projekat, što znači da je ukupno podržano 15 projekata sa iznosom od 117.863,24€.

Obje navedene organizacije su udruženja roditelja djece s invaliditetom i samim tim se može smatrati da nijesu sprovodile servis PA, već neki od drugih servisa podrške.

2.4. BIJELO POLJE

2.4.1. Normativni okvir

Opština Bijelo Polje u dva strateška dokumenta propisuje sprovođenje servisa personalne asistencije.

Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti za period 2010-2015. godine u dvije prioritetne oblasti - obrazovanje i očuvanje dohotka i socijalne sigurnosti definiše sprovođenje ovog servisa. U oblasti obrazovanja se prepoznaje potreba za „personalnim asistentom u nastavi“, kao „podrška djeci sa smetnjama uključenim u inkluzivno obrazovanje“. Rješenje za ovu potrebu je preporuka za njeno zadovoljavanje nadležnom Ministarstvu i Opštini, a za njega su zaduženi Kancelarija za osobe sa invaliditetom i organizacije osoba s invaliditetom. Resursi za sprovođenje ovog rješenja su pilot projekti organizacija osoba s invaliditetom. Vremenski okvir za odgovaranje na ovu potrebu je bio jedna godina od usvajanja LPAI-a (2011. godina), a sprovođenje servisa personalne asistencije u nastavi za djecu sa smetnjama u inkluzivnom obrazovanju je trebalo da finansiraju nadležno Ministarstvo i Opština Bijelo Polje.²⁷

Takođe, u oblasti očuvanja dohotka i socijalne sigurnosti LPAI Opštine Bijelo Polje ističe potrebu za „personalnom asistencijom za pomoć osobama sa invaliditetom“. Za zadovoljavanje ove potrebe nude se isti postojeći resursi i rješenje kao i u oblasti obrazovanja. Međutim, za razliku od „personalnog asistenta u nastavi“, „personalna asistencija za pomoć osobama sa invaliditetom“ će

²⁶Nazivi projekata: „Fizikalna rehabilitacija i personalna asistencija u domovima nepokretnih i polupokretnih ljudi koji žive sa MPS“ i „Učimo o svojim pravima - personalna asistencija kao obavezan oblik pomoći“.

²⁷Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Bijelo Polje za period 2010-2015. godine, str. 16, preuzeto sa: <http://www.bijelopolje.co.me/index.php/projekti-i-dokumenta/strateki-planovi/lpa-u-oblasti-invalidnosti>;

se realizovati u periodu 2010-2015. godine, a njene troškove će, pored nadležnog ministarstva, pokrivati i osobe s invaliditetom.²⁸

Na osnovu analize može se vidjeti da se u LPAI prepoznaje nerazlikovanje servisa personalne asistencije i asistencije u nastavi, jer se i servis asistenata u nastavi naziva servisom personalne asistencije, samo što se naglašava da je to servis koji koriste djeca s invaliditetom u procesu nastave. Naravno, ova dva servisa se suštinski razlikuju, ne samo po različitoj ulozi i zadacima asistenata, već i zbog nepostojanja odnosa poslodavac – zaposleni između asistenta u nastavi i djeteta s invaliditetom. Uloga personalnog asistenta je, kao što je već naglašeno da omogućiti samostalan život, tj. pravo na izbor osobi s invaliditetom, dok je uloga asistenta u nastavi da bude podrška u obrazovanju djetetu sa invaliditetom kao i samom nastavniku u cilju što bolje inkluzije u obrazovni proces. Samim tim asistent u nastavi, makar pružao podršku punoljetnom licu, ni u kom slučaju ne može omogućiti samostalan život osobi s invaliditetom.

Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa Opštine Bijelo Polje za period 2012-2016. godine kao jednu od ciljnih grupa prepoznaje i osobe s invaliditetom. U pokrenute socijalne servise i programe koji imaju potencijal da prerastu u socijalne servise ovaj dokument ubraja „asistente u nastavi i personalne asistente“, čiji su korisnici/ce bili/e 25-oro „djece sa posebnim potrebama u vrtićima i školi“ a realizovao se tokom 2010-2011. godine. Ovaj servis podrazumijeva „pomoć djeci sa posebnim potrebama, porodici i nastavnicima u školi i vrtiću u obavljanju svakodnevnih zadataka“.²⁹

Navedeno, takođe, odražava nerazlikovanje servisa personalne asistencije i servisa pomoći u kući. Naime, pomoć djeci s invaliditetom i njihovim porodicama u obavljanju svakodnevnih zadataka ne pruža servis personalne asistencije već servis pomoć u kući, dok servis asistent u nastavi, kao što je navedeno, pruža podršku djeci s invaliditetom i nastavnicima u procesu nastave.

Kako bi se postigla socijalna inkluzija osoba s invaliditetom LPUSI kao cilj u ovoj oblasti određuje: „uspostavljeni adekvatni i pristupačni servisi za osobe sa invaliditetom“.³⁰ Jedna od mjera za ispunjenje ovog cilja je i „uspostavljanje servisa i obuka kadrova za radnog i personalnog asistenta“, koja bi trebalo da bude sprovedena u periodu od 2012-2016. godine od strane: organizacija civilnog društva, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i Centra za socijalni rad. Sprovedenje ove mjere će finansirati: Centar za socijalni rad, lokalna samouprava i donatori a indikatori njene realizacije i uspješnosti su: „broj obučenih radnih i personalnih asistenata, broj korisnika/ca usluge i ocjena kvaliteta usluge od strane korisnika/ce“.

Ovakvo definisanje mjere ukazuje na nerazlikovanje servisa personalne asistencije i servisa asistencije u radu, koji se, kao što smo ranije naveli (Opština Bar), suštinski razlikuju po svojoj ulozi.

2.4.2. Praksa

Od **Opštine Bijelo Polje** nijesmo dobili odgovor na Zahtjev za slobodan pristup informacijama, niti odgovor na Žalbu zbog „ćutanja administracije“, tako da nijesmo dobili uporedne informacije na osnovu kojih bi mogli zaključiti da li je ova opština u poslednjih pet godina podržala projekte koji su se odnosili na pružanje usluge personalne asistencije, niti da li je bilo zahtjeva za pružanje jednokratne pomoći u svrhu pokrivanja troškova iste.

Podaci o realizovanim projektima koji su navedeni u nastavku su dobijeni od organizacija koje se bave osobama s invaliditetom, a koje djeluju na teritoriji opštine Bijelo Polje. Kao što ćete vidjeti u nekim projektima se kao donatori pojavljuje Komisija za raspodjelu sredstava za NVO SO Bijelo Polje.

²⁸Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Bijelo Polje za period 2010-2015. godine, str. 20, preuzeto sa: <http://www.bijelopolje.co.me/index.php/projekti-i-dokumenta/strateki-planovi/lpa-u-oblasti-invalidnosti>;

²⁹Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa opštine Bijelo Polje za period 2012-2016. godine, str. 18, preuzeto sa: <http://www.inkluzija.me/files/2013/04/LAP-Bijelo-Polje.pdf>;

³⁰Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa opštine Bijelo Polje za period 2012-2016. godine, str. 29, preuzeto sa: <http://www.inkluzija.me/files/2013/04/LAP-Bijelo-Polje.pdf>;

Udruženje za podršku osobama sa invaliditetom Bijelo Polje je u posljednje 3 godine realizovalo projekte: "Servis personalne asistencije", koji su trajali po osam mjeseci, a bili podržani od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću u ukupnom iznosu od 31.751,33€. Projektima je pružano 4 (za nezaposlene OSI) odnosno 8 (za zaposlenog) sati personalne asistencije za četiri korisnika (1 muškarac i tri žene), 1 zaposleni, 1 student i 2 nezaposlene osobe.

Vršene su obuke za personalne asistente i korisnike usluga, a na nekim obukama treneri su bili treneri UMHCG-a.

Iz analize ovog izvještaja, kao i na osnovu direktnih informacija sa terena se može zaključiti da je u ovom slučaju realizovan servis personalne asistencije.

U opštini Bijelo Polje po izvještaju koji smo dobili od UNDP, **Udruženje paraplegičara Bijelo Polje i Mojkovac** je sprovelo projekat "Uspostavljanje servisa personalne asistencije i obuka kadrova za personalnog asistenta". Obuka je organizovana za predstavnike organizacija osoba s invaliditetom, odnosno pružaoce usluga i buduće korisnike servisa personalne asistencije. Projekat čije je trajanje bilo 11 mjeseci, UNDP-a je podržao sa 9.552,00€.

Korisnici projekta su bile: dvije žene i jedan muškarac starosne dobi od 22 do 46 godina, od kojih je jedna studentkinja i dvoje zaposlenih.

Može se zaključiti da je u ovom slučaju sproveden servis PA.

Opštinsko udruženje multiple skleroze Bijelo Polje je dostavilo informacije o realizaciji projekta: "Pomoć u kući sa personalnom asistencijom". U izvještaju koji nam je dostavljen se navodi da: "Nije bilo samo i isključivo personalne asistencije, jer individualni planovi aktivnosti, kada su bili kreirani, u 95% slučajeva, upravo su značili pomoć u kući.". Dalje se navodi da su planovi rađeni u skladu sa potrebama ciljne grupe.

Realizovano je pet projekata koji su trajali od dva do 12 mjeseci, a ukupan iznos odobrenih sredstava od Komisije za raspodjelu sredstava SO Bijelo Polje (2009., 2010., 2011.) i Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću (2012. i 2013.) bio je: 24.880,00€. Broj direktnih korisnika uvijek se kretao između 11 i 15. Najviše sati po korisniku je bilo 120 sati mjesečno. Aktivnosti su se odvijale u domovima korisnika i gradu Bijelom Polju, apoteci, pijaci. Najmlađi korisnik imao je 19 godina, a najstariji 49 godina. Korisnici/e ovog projekta su uglavnom ženskog pola, nezaposlene ili u invalidskoj penziji.

Iz izvještaja možemo zaključiti da je u ovoj situaciji realizovan servis - pomoć u kući sa elementima personalne asistencije ("Aktivnosti su se odvijale u domovima korisnika i gradu Bijelom Polju, apoteci, pijaci.").

Udruženje roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju "Oaza" koje djeluju na teritoriji opštine Bijelo Polje je prema izvještaju **Zavoda za zapošljavanje Crne Gore**, sprovodilo projekte personalne asistencije i to devet projekata za pet godina. Projekti su trajali od tri do devet mjeseci, a broj korisnika po projektima je bio od pet do 19. Ukupan iznos odobrenih sredstava za svih pet godina iznosio je: 195.975,44€.

Nijesmo dobili odgovor na dopis koji je upućen NVO „Oaza“, a imajući u vidu da je to „Udruženje roditelja djece i omladine“, zaključujemo da servis koji je sprovodilo ovo Udruženje nije mogao biti servis PA, jer su korisnici i korisnice maloljetni ili mladi koji nijesu "upravljali" servisom.

2.5. BUDVA

2.5.1. Normativni okvir

Opština Budva nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i

Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.5.2. Praksa

Na osnovu izvještaja o sprovedenim projektima koje nam je dostavila **Opština Budva** utvrdili smo da aktivnosti podržanih projekata koje su realizovale četiri organizacije nijesu podrazumjevale pružanje servisa personalne asistencije, već drugih servisa podrške i poboljšanje položaja OSI u drugim oblastima. Projekti se odnose na servise za djecu, oblast pristupačnosti i slično. Iz izvještaja koji nam je dostavljen se prepoznaje nepoznavanje servisa personalne asistencije.

Zahtjeva za dodjeljivanje jednokratne pomoći u svrhu pokrivanja troškova personalne asistencije nije bilo.

2.6. CETINJE

2.6.1. Normativni okvir

Iako je prijestonica Cetinje usvojila Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga – servisa za period 2013-2017. godine, i u njemu kao ciljnu grupu prepoznala osobe s invaliditetom, ovim dokumentom nije propisala sprovođenje servisa personalne asistencije. Servisi čije je sprovođenje definisano kao mjera za postizanje cilja: „Uspostavljeni i razvijeni održivi servisi koji doprinose inkluziji osoba sa invaliditetom“ su: pomoć u kući i asistencija u nastavi za djecu i mlade osobe s invaliditetom.³¹

2.6.2. Praksa

Po navodima koje nam je dostavila **Prijestonica Cetinje**, od 2009–jula 2014. godine nevladine organizacije na teritoriji iste nijesu sprovodile projekte personalne asistencije finansijski podržane od Prijestonice Cetinje niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

Udruženje roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju "Razvitak", organizacija koja djeluju na teritoriji opštine Cetinje je, prema izvještaju Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, realizovalo dva projekta personalne asistencije, koja su trajala tri mjeseca obje godine (2012. i 2013.) i u okviru njih je pružana usluga za po dvoje korisnika. Iznos odobrenih sredstava za ova dva projekta bio je: 3.721,56€.

NVO „Razvitak“ je udruženje koje za ciljnu grupu ima djecu i omladinu s invaliditetom, te samim tim nije realizovalo servis PA.

2.7. DANILOVGRAD

2.7.1. Normativni okvir

Opština Danilovgrad nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti

³¹Lokalni plan akcije za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa Cetinje za period 2013-2017. godine, str. 49, preuzeto sa: <http://www.cetinje.me/dokumenti/dokumenti2013/Lokalni%20plan%20za%20unapre%C4%91enje%20socijalne%20inkluzije%20-%20razvoj%20lokalnih%20socijalnih%20usluga-servisa.pdf>;

invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.7.2. Praksa

Prema navodima Opštine Danilovgrad, u periodu 2009-2014. godine, ova opština je podržavala projekte organizacija osoba s invaliditetom, a nijedan od tih projekata se nije ticao pružanja usluga personalne asistencije. Kada su u pitanju jednokratne pomoći, Opština Danilovgrad ne vodi evidenciju po vrstama odobrenih pomoći.

2.8. HERCEG NOVI

2.8.1. Normativni okvir

Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Herceg Novi za period 2010-2015. godine je lokalni strateški dokument u kome se definišu oblasti i mjere za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom u ovoj opštini. Servis personalne asistencije je mjera čije se sprovođenje propisuje u dvije prioritetne oblasti, i to servis podrške i obrazovanje.

U oblasti servisa podrške predviđa se sprovođenje pilot projekta personalne asistencije u toku 2010. i 2011. godine kroz saradnju Centra za socijalni rad, Biroa rada Herceg Novi i organizacija osoba s invaliditetom. Kao postojeći resurs u oblasti personalne asistencije navodi se iskustvo iz projekata asistenta u nastavi Centra za socijalni rad, Biroa za zapošljavanje, Sekreterijata za društvene djelatnosti opštine Herceg Novi. Ovo rješenje (pilot projekat) je na osnovu Lokalnog plana trebalo da finansiraju Opština, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i donatori.³² Na osnovu navedenog postojećeg resursa da se zaključiti da se u suštini ne radi o propisivanju sprovođenja servisa personalne asistencije već servisa asistencije u nastavi. Sprovođenje pomenutih projekata nikako ne može biti polazna osnova (postojeći resurs) za sprovođenje servisa personalne asistencije, jer je uloga servisa asistencije u nastavi i personalne asistencije potpuno različita, te se stoga zasnivaju na suštinski različitim principima.

U oblasti obrazovanja se prepoznaje potreba “angažovanja personalnog asistenta za dijete usmjereno po rešenju nadležnog organa Opštine Herceg Novi”,³³ a kao postojeći resurs se, osim nezaposlenih sa Biroa rada Herceg Novi, navode i volonteri. Za rješenje ove potrebe koja podrazumijeva obuku i uključivanje ličnog asistenta su zaduženi: Opština i NVO “Naša radost” Herceg Novi, dok se izvori finansiranja ne navode, već samo potrebna sredstva za njegovu realizaciju. Ovdje se u suštini radi o sprovođenju servisa asistencije u nastavi koji se samo naziva servisom personalnih asistenata. Personalna asistencija se u ni u kom slučaju ne može pružati djetetu s invaliditetom zbog toga što se između njega i osobe koja pruža asistenciju ne može zasnovati radni odnos.

2.8.2. Praksa

Opština Herceg Novi nam nije dostavila podatke o projektima personalne asistencije koji su finansirani od njene strane, ali jeste o broju jednokratnih pomoći koje su isplaćivane u svrhu pokrivanja troškova usluge personalne asistencije u periodu od 2009. zaključno sa julom mjesecom 2014. godine, i to u iznosu od 8.500,00€.

³²Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Herceg Novi za period 2010-2015. godine, str. 25, <http://www.hercegnovi.me/files/LPAL.pdf>;

³³Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Herceg Novi za period 2010-2015. godine, str. 36, <http://www.hercegnovi.me/files/LPAL.pdf>;

Opština Herceg Novi je potpisala ugovor sa Udruženjem mladih sa hendikepom Crne Gore kojim je finansirala personalnu asistenciju studentkinje s invaliditetom koja je studirala na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, a imala je stalno prebivalište u Herceg Novom. Prema ovom ugovoru, plata personalne asistentkinje je u prve četiri godine iznosila 250,00€ bruto, a poslednje godine 200,00€ (pri čemu nije došlo do smanjenja plate, već umanjenog broja sati PA).

Prema informaciji dobijenoj od strane **NVO "Nova šansa u Novom"**, projekat personalne asistencije ova nevladina organizacija nije sprovodila u proteklih pet godina (od 2009. godine zaključno sa julom 2014. godine). U izvještaju koji smo dobili od **ZZZCG**, ipak, piše da je NVO "Nova šansa u Novom" 2009. i 2010. godine realizovala servis PA u trajanju od tri mjeseca, obje godine, za tri osobe. Iz ovoga možemo zaključiti da je u pitanju bilo sprovođenje nekog drugog servisa, a ne servis PA, koji je ZZZCG samo uvrstio u servis PA ili je organizacija realizovala neke druge aktivnosti za projekat koji je u sebi sadržao termin: personalna asistencija. Iznos odobrenih sredstava od ZZZCG za "Novu šansu u Novom" bio je 9.533,13€.

Udruženje roditelja za podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama - Sunčev zrak je u periodu od 2010. do 2014. realizovao četiri projekta podržane od strane ZZZCG u kojima je pružana usluga za jednog, četiri, odnosno osam korisnika. trajanje projekata je bilo od četiri do osam mjeseci, a iznos kojima su podržani bio je 54.586,76€. S obzirom da je ovo organizacija koja okuplja djecu i omladinu s invaliditetom ni u ovom slučaju nije realizovan servis PA.

2.9. KOLAŠIN

2.9.1. Normativni okvir

Opština Kolašin nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.9.2. Praksa

Od **Opštine Kolašin** nismo dobili odgovor na Zahtjev o slobodnom pristupu informaciji, niti odgovor na Žalbu zbog „ćutanja administracije“, tako da ne znamo da li je u poslednjih pet godina podržala projekte koji su se odnosili na pružanje usluge personalne asistencije, niti da li je bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova iste od strane ove Opštine.

2.10. KOTOR

2.10.1. Normativni okvir

Lokalnim planom akcije u oblasti invalidnosti opštine Kotor za period 2010-2015. godine se kao jedna od prioritarnih oblasti za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom prepoznaju i službe za podršku. Jedna od potreba za koje je ponuđeno rešenje i konkretni koraci za njeno zadovoljavanje je i formiranje službe personalnih asistenata i gestovnih tumača. Koraci, tj. mjere definisani ovim dokumentom su: „prikupljanje podataka o broju osoba sa invaliditetom koje imaju potrebu za ovim servisom, obuka personalnih asistenata i formiranje službe personalnih asistenata i gestovnih tumača“. Nosioци ovih aktivnosti su: Lokalna samouprava, organizacije osoba s invaliditetom i Centar za socijalni rad, a izvori finansiranja su: opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog

staranja, domaći i međunarodni donatori. Akcioni plan u oblasti invalidnosti je propisao da se pomenute aktivnosti sprovedu do 2013. godine.³⁴

Propisivanjem formiranja jednog servisa koji bi uključio i servis personalnih asistenata i servis gestovnih tumača pokazuje neazlikovanje uloge u ova dva servisa. Servis gestovnih tumača ima ulogu da omogući komunikaciju osobama sa oštećenim sluhom, što svakako doprinosi zadovoljavanju njihovih socijalnih potreba. Međutim, on se u mnogome razlikuje od servisa personalne asistencije jer nema zadatak da zadovolji i lične i kućne potrebe osobe s invaliditetom, a i vrsta podrške koja se njime pruža osobi s invaliditetom (osobi s oštećenim sluhom) se suštinski razlikuje od podrške koja se pruža servisom personalne asistencije.

2.10.2. Praksa

Iako je **Opština Kotor** podržavala projekte organizacija osoba s invaliditetom u periodu od 2009. godine do jula 2014. godine, nije bilo podržanih projekata pružanja usluga personalne asistencije, niti zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu iste.

2.11. MOJKOVAC

2.11.1. Normativni okvir

Opština Mojkovac je usvojila dva dokumenta u kojima propisuje sprovođenje servisa personalne asistencije, i to: Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa, oba za period 2013-2017. godine.

U Lokalnom planu u oblasti invalidnosti opštine Mojkovac, u oblasti obrazovanja se prepoznaju potrebe angažovanja "personalnih asistenata kao podrška djeci uključenoj u inkluzivno obrazovanje". U ovoj oblasti nisu definisana rješenja za zadovoljavanje potreba, već samo postojeći resursi i vremenski okvir u kome se oni mogu iskoristiti za zadovoljenje potreba.³⁵ Kao subjekti koji su nadležni da ponude odgovor na ovu potrebu navode se: škole i organizacije osoba sa invaliditetom, dok se kao izvori finansiranja prepoznaju: nadležno ministarstvo, Opština, organizacije osoba sa invaliditetom. Iz navedene potrebe i nosilaca aktivnosti se zaključuje da se zapravo u oblasti obrazovanja ne radi o servisu personalne asistencije, već o servisu asistencije u nastavi. Naime, servis asistenata u nastavi se naziva pogrešim imenom – personalna asistencija. Ovaj dokument prepoznaje potrebe i nudi rješenja u oblasti servisa podrške, ali se među njima ne nalazi servis personalne asistencije.³⁶

U Lokalnom planu za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine se kao jedna od prioritetnih ciljnih grupa prepoznaju i osobe s invaliditetom. Kao specifični cilj u odnosu na socijalnu inkluziju ove ciljne grupe definiše se: "unaprijeđeni postojeći i formirani novi servisi koji doprinose poboljšanju kvaliteta života osoba sa invaliditetom i njihovih porodica".³⁷ Za postizanje ovog cilja ovaj dokument predviđa i pružanje servisa personalne asistencije za minimum 5 osoba s invaliditetom u periodu od 2015-2018. godine. Za realizaciju ove mjere - aktivnosti nadležni su: organizacije civilnog društva, lokalna samouprava,

³⁴Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Kotor za period 2010-2015. godine, str 32-35, <http://kotor.me/me/dokumenta/lokalni-akcioni-plan-u-oblasti-invalidnosti-lpai-za-opstinu-kotor>;

³⁵Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine, str. 25 <http://www.mojkovac.me/images/stories/dokumenti/akcioniplan20132017.doc>;

³⁶Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine, str. 27;

³⁷Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine, str. 28 http://www.mojkovac.me/images/stories/dokumenti/lp_soc_servis_mojkovac.doc;

Centar za socijalni rad i Biro rada Mojkovac, a finansiraće se od strane: lokalne samouprave, privatnog sektora, donatora i državnog budžeta.³⁸

2.11.2. Praksa

U periodu 2009-2014. godine u **Opštini Mojkovac** nije bilo podržanih projekata personalne asistencije od strane Opštine. Jednokratne pomoći su davane iz raznih razloga, ali nigdje nije jasno naznačeno da je to bilo za pokrivanje usluge personalne asistencije.

Prema podacima koje smo dobili od **ZZZCG**, kao i od **Udruženja hendikepiranih „Srce“** u periodu od 2011. godine zaključno sa julom 2014. godine ovo udruženje je sprovodilo servis personalne asistencije kroz četiri projekta. Projekti su trajali od tri do šest mjeseci, međutim u izvještaju za 2012. godinu ovo Udruženje navodi da je projekat trajao četiri mjeseca, dok je u izvještaju ZZZCG naveden period realizacije od šest mjeseci.

Prema izvještaju ZZZCG bilo je sedam korisnika/ca usluga, ali iz izvještaja Udruženja se može vidjeti da su usluge, od strane - pedagoga, sociologa, fizioterapeuta, spremačice i dvije osobe koje su pomagale OSI prilikom transfera sa i/ili na kolica, izlaska iz kuće, odlaska u kupovinu, pružane: učenicima/cama pri učenju i posle nastave (deset učenika i učenica, većina muškog pola, osnovna i srednja škola), dok se starijim ljudima (15 starijih nezaposlenih osoba) pomagalo pri svakodnevnim aktivnostima. Što se tiče polne strukture ciljne grupe, bilo je gotovo jednak broj muškaraca i žena. Projekti su podržani u ukupnom iznosu 38.686,20€. Iz navedenog izvještaja se može zaključiti da se ovdje nije izvodio servis PA, već kombinacija nekoliko drugih servisa.

2.12. NIKŠIĆ

2.12.1. Normativni okvir

U Opštini Nikšić dva strateška dokumenta predviđaju sprovođenje servisa personalne asistencije, i to: Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti za period 2009-2014. godine i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga za period 2012-2016. godine.

U Lokalnom planu akcije u oblasti invalidnosti, u oblasti servisa podrške prepoznaje se potreba za asistentima u nastavi, a kao rješenje za tu potrebu definiše se formiranje servisa personalne asistencije u nastavi od strane Ministarstva prosvjete, školske službe i lokalne samouprave. Kao postojeći resurs za sprovođenje ovog rješenja prepoznaju se mobilni timovi za inkluzivno obrazovanje. Ovo rješenje je po Lokalnom planu trebalo da se sprovede 2010. godine od strane lokalne samouprave, škola i Saveza organizacija osoba sa invaliditetom Nikšić, organizacije osoba sa invaliditetom, a njegovi izvori finansiranja su trebali biti: Opština, nadležna ministarstva, donatori i Savez organizacija osoba sa invaliditetom Nikšić.³⁹ Takođe, u prioritetne potrebe u oblasti obrazovanja ovim dokumentom ubraja se i podrška uključivanja osoba sa invaliditetom u redovan sistem obrazovanja kroz obezbjeđivanje različitih servisa podrške, među kojima je i personalna asistencija.⁴⁰ U ovom Lokalnom planu se primjećuje nerazumijevanje uloge servisa personalne asistencije i njegovo potpuno poistovjećivanje sa servisom asistencije u nastavi.

U Lokalnom planu za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga/servisa opštine Nikšić za period 2012-2016. godine osobe sa invaliditetom se prepoznaju kao jedna od

³⁸Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine, str. 29;

³⁹Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Nikšić za period 2009-2014. godine, str. 13, preuzeto sa: http://www.niksic.me/dokumenti/12062012_Nacr%20Lokalnog%20plana%20socijalne%20inkluzije.pdf ;

⁴⁰Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti opštine Nikšić za period 2009-2014. godine, str. 18, preuzeto sa: http://www.niksic.me/dokumenti/12062012_Nacr%20Lokalnog%20plana%20socijalne%20inkluzije.pdf ;

ciljnih grupa. U pregledu pokrenutih socijalnih servisa i programa koji imaju potencijal da prerastu u socijalne servise navodi se i usluga personalne asistencije koju su sprovodile Organizacija slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine i Udruženje "Plegija Nikšić". Karakteristika ovog servisa je da se pruža osobama sa invaliditetom "koji imaju kapaciteta za radni angažman" i da je njena svrha da poboljša dnevno i radno funkcionisanje korisnika/ca.⁴¹ Jedna od mjera propisanih ovim dokumentom, koja će doprinijeti dostizanju cilja: "Povećan broj i pristupačnost socijalnih servisa koji obezbijavaju veći nivo mobilnosti i nezavisnosti osoba sa invaliditetom" je "uspostavljanje servisa personalnog i radnog asistenta i obezbjeđivanje institucionalne podrške njegovom radu".⁴² Odgovorni za realizaciju ove mjere su: organizacije osoba sa invaliditetom i Zavod za zapošljavanje Crne Gore – Biro rada Nikšić, a njeni finansijeri su: Zavod za zapošljavanje Crne Gore – Biro rada Nikšić, organizacije civilnog društva i osobe sa invaliditetom. Pokazatelji realizacije i uspješnosti mjere su: broj obučeni personalnih i radnih asistenata, broj osoba sa invaliditetom koje koriste servis personalnog i/ili radnog asistenta i ocjena kvaliteta usluge od strane korisnika/ca. Definisane uloge, u već sprovedenim, kao i mjere sprovođenja servisa personalne asistencije i asistencije u radu u ovom Lokalnom planu ukazuje na nerazlikovanje ova dva servisa, koji se kao što smo već objasnili (Opština Bar i Bijelo Polje), suštinski razlikuju po ulozi koju imaju.

2.12.2. Praksa

Od **Opštine Nikšić** nijesmo dobili odgovor na Zahtjev o slobodnom pristupu informaciji, niti odgovor na Žalbu zbog „ćutanja administracije“, tako da ne znamo da li je Opština Nikšić u poslednjih pet godina podržala projekte koji su se odnosili na pružanje usluge personalne asistencije, niti da li je bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova iste.

U partnerstvu sa **Udruženjem „Plegije“ Nikšić, Organizacija slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine** je od decembra 2009. do decembra 2010. godine realizovala projekat „Servis personalne asistencije“. Projekat je finansirao Fond za aktivno građanstvo u saradnji sa holandskom grupacijom fondacija CNF, a ukupan iznos dobijenih sredstava je 19.985,00 €.

U okviru projekta, korisnici servisa su bili članovi Udruženja „Plegije“ (broj je varirao, jer je u početku bilo sedam korisnika/ca PA koji su u toku trajanja projekta odustali, tako da su sati koji bi pripali njima bili podijeljeni drugima) i šest osoba sa oštećenim vidom iz Organizacije slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine. U sklopu servisa realizovano je ukupno 5.400 sati asistencije, a svaki korisnik je imao mogućnost da angažuje personalnog asistenta u prosječnom trajanju od po 3 sata dnevno.

Ove dvije organizacije su i 2011. godine, sa Opštinom Nikšić, kao saradnikom na projektu, u sklopu projekta „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite - unapređenje socijalne inkluzije IPA 2010“⁴³, realizovale projekat u trajanju od 10 mjeseci. Utrošeni iznos za ovaj projekat je bio 18.570,00€ dok je odobreni iznos bio 19.475,00€. Prije realizacije servisa je sprovedena obuka korisnika i asistenata. I u ovom projektu su korisnici bili i osobe sa senzornim i tjelesnim invaliditetom, od kojih je bilo: šest žena i četiri muškarca.

Kako su se nakon realizacije prvog pilot projekta personalne asistencije u Opštini Nikšić realizovali i drugi servisi koji su samo nazivani personalnom asistencijom, a u stvari su se odnosili na uslugu pomoći u kući i drugih servisa, servis personalne asistencije nije sistemski podržan od strane Opštine Nikšić, pa su ove dvije organizacije bile primorane da prekinu sa realizacijom istih. U toku ovog projekta oba puta je rađeno i istraživanje među korisnicima i asistentima, a rezultati anketa i intervjuova su upravo pokazali da je ovo najpotrebniji servis osobama s invaliditetom koje žive na teritoriji Opštine Nikšić.

⁴¹Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga/servisa opštine Nikšić za period 2012-2016. godine, str. 19, preuzeto sa: http://www.niksic.me/dokumenti/12062012_Nacr%20Lokalnog%20plana%20socijalne%20inkluzije.pdf ;

⁴²Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga/servisa opštine Nikšić za period 2012-2016. godine, str. 28, preuzeto sa: http://www.niksic.me/dokumenti/12062012_Nacr%20Lokalnog%20plana%20socijalne%20inkluzije.pdf ;

⁴³koji je sprovodila Kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori zajedno sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Ministarstvom prosvjete i UNICEF-om;

Prema dostavljenim informacijama od strane **Udruženja za pomoć licima ometenim u psihofizičkom razvoju Nikšić i ZZZCG** projekte personalne asistencije je sprovodilo ovo Udruženje od 2010. godine i to pet projekata. Usluge su pružane u porodicama korisnika, a projekti su realizovani u prosjeku od četiri do sedam mjeseci godišnje, za tri do osam korisnika. Donator je bio ZZZCG kroz program Javnog rada, iznos je bio 200 eura neto zarada po personalnom asistentu. Angažovano je bilo od tri do pet asistenata, obuhvaćeno od pet do deset korisnika, a uslugu su dobijali od 4 do 8 sati svakog radnog dana. Većinom je to bila omladina s invaliditetom a ponekad i djeca. Ukupan iznos odobrenih sredstava 47.971,42€.

Ni jedna od OSI obuhvaćenih ovim programom nije bila ni u radnom odnosu niti je završila neku školu, sve su to bile osobe sa cerebralnom paralizom, bilo je petoro djece od 8 do 14 godina, dva mladića od 20 i 16 godina, tri djevojke od 27, 26 i 24 godine, svi oni su imali "težu vrstu invaliditeta".

Iz ovog izvještaja se može zaključiti da u ovom slučaju nije sproveden servis PA, već pomoć u kući, jer su usluge kao što se i vidi sprovedene u porodicama korisnika.

Prema izvještaju dobijenom od **Udruženja multiple skleroze Crne Gore**, tri projekta personalne asistencije i fizioterapeutskog tretmana ovo Udruženje sprovodi od 2012. godine za korisnike u Nikšiću. Personalna asistencija je kroz ove projekte pružana i korisnicima u Podgorici a podržana je od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću sa ukupnim iznosom 31.315,00€, od kojih je dijelom finansiran i servis u Podgorici. Projektom su finansirane zarade za dva personalna asistenta, dva fizioterapeuta i koordinatora, jer su se istovremeno sprovodile personalna asistencija i fizioterapeutski tretman u domovima korisnika. Projekti su trajali od šest do osam mjeseci, obuhvatali su po sedam do devet korisnika, a ukupnan broj korisnika ovih projekata je oko 15. U prosjeku, svaki korisnik (približno isti broj muškaraca i žena) je dobijao od 13 do 20 sati personalne asistencije mjesečno. Što se tiče stručne spreme, najmanje je korisnika/ca sa VSS, najviše SSS, uglavnom penzionisane osobe.

Iz izvještaja možemo zaključiti da nije sproveden isključivo servis PA, već servisi pomoć u kući i fizikalne rehabilitacije sa samo nekim elementima servisa personalne asistencije.

Zavod za zapošljavanje nam je dostavio informacije da je u Nikšiću, pored Udruženje za pomoć licima ometenim u psihofizičkom razvoju i **Udruženje paraplegičara Nikšić** realizovalo projekte kroz Program: "Javni rad" i to 2013. i 2014. godine. Projekti su trajali četiri, odnosno sedam mjeseci, a usluga je pružana za sedam korisnika. Ukupno utrošena sredstva za realizaciju ovih projekata bila su: 21.185,01€.

Nijesmo uspjeli da dobijemo informacije vezano za aktivnosti Udruženja paraplegičara Nikšić, međutim, skoro sa sigurnošću možemo utvrditi da nije realizovan servis PA u skladu sa standardima. Moguće da je servis uključivao i neke elemente PA.

2.13. PLAV

2.13.1. Normativni okvir

Opština Plav nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovedenje servisa personalne asistencije.

2.13.2. Praksa

Od **Opštine Plav** nismo dobili odgovor na Zahtjev o slobodnom pristupu informaciji, niti odgovor na žalbu zbog „ćutanja administracije“, tako da ne znamo da li je Opština Plav u posljednjih pet godina podržala projekte koji su se odnosili na pružanje usluge personalne asistencije, niti da li je bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova iste.

Udruženje roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju je prema podacima ZZZCG realizovalo dva projekta 2013. i 2014. godine u okviru kojih su pružane usluge za dvoje odnosno petoro korisnika. Projekti su trajali šest i sedam mjeseci, a bili podržani ukupnim iznosom od 12.105,72€.

S obzirom da su ciljna grupa ovog Udruženja djeca i omladina s invaliditetom, ne može se govoriti o sprovođenju servisa PA, već je u pitanju realizacije neke druge usluge/servisa.

2.14. PLUŽINE

2.14.1. Normativni okvir

Iako je Opština Plužine donijela Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa za period 2013-2017. godine, i u njemu prepoznala osobe s invaliditetom kao ciljnu grupu, ovim dokumentom nije propisala sprovođenje servisa personalne asistencije. Jedini servis, čije sprovođenje je propisano kao mjera za postizanje cilja: “Formirani servisi koji doprinose poboljšanju kvaliteta života osoba sa invaliditetom i njihovih porodica“ je pomoć u kući, koga treba da sprovode lokalna samouprava, Centar za socijalni rad i Biro rada, a finansijeri su: lokalna samouprava, privatni sektor, donatori i država.⁴⁴

2.14.2. Praksa

U prethodnih pet godina (2009 - jul 2014.) nevladine organizacije na teritoriji **Opštine Plužine** nijesu sprovdile projekte personalne asistencije finansijski podržane od Opštine, niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

2.15. PLJEVLJA

2.15.1. Normativni okvir

Opština Pljevlja nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.15.2. Praksa

Od 2009. godine do jula 2014. godine nevladine organizacije na teritoriji opštine Pljevlja nijesu sprovdile projekte personalne asistencije finansijski podržane od Opštine Pljevlja, niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

⁴⁴Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa Opštine Plužine za period 2013-2017. godine, str. 26, preuzeto sa: <http://www.pluzine.me/uploads/Lokalni%20plan%20za%20osocijalne%20servise%20Pluzine%20FINAL.doc> ;

Udruženje paraplegičara Pljevlja je dostavilo izvještaj da je u periodu od 2011.-2014. godine realizovalo tri projekta koji su se odnosili na personalnu asistenciju. Prva dva projekta su trajala šest, a poslednji projekat je trajao pet mjeseci. Donatori su bili USAID/ORT i Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću. U projektima je bilo uključeno od 6 do 10 korisnika i isti broj asistenata, a usluga je pružana dnevno u prosjeku 3 sata, odnosno mjesečno 90 sati. Korisnici su bili starosne dobi od 30 do 70 godina, sa različitim vrstama fizičkog invaliditeta. Prilikom izbora korisnika vođeno je računa o raznovrsnosti soci-demografskih karakteristika (pol, obrazovanje, zaposlenje i sl.). Za realizaciju ova tri projekta je utrošeno 29.950\$⁴⁵ i 23.880€. Iz ovog izvještaja se može vidjeti da je sproveden servis personalne asistencije.

Udruženje roditelja i djece sa teškoćama u razvoju „Zračak nade“, projekat personalne asistencije sprovodi od februara 2009. godine. Ukupno je sprovedeno devet projekata koji su trajali od četiri i po do jedanaest mjeseci. Za vrijeme trajanja projekata usluga je pružana za dvoje do dvanaest korisnika i to sa ukupno pruženih 176 sati personalne asistencije na mjesečnom nivou. Korisnici personalne asistencije u ovom projektu su bila "djeca i omladina sa najtežim smetnjama, koja zbog vrste smetnji nisu bila obuhvaćena nijednim vidom obrazovanja". Korisnici usluga personalne asistencije su uzrasta od 8 - 30 godina. 7 korisnika je bilo muškog pola, a 3 korisnika su ženskog pola. Svi korisnici su nezaposlena lica. Za projekte koje je realizovao "Zračak nade" utrošeno je 204.618,87€. Donator svih do sada realizovanih projekata personalne asistencije je Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Iz navedenog izvještaja možemo zaključiti da ovdje nije riječ o personalnoj asistenciji prema međunarodnim standardima, jer korisnik/ca PA mora biti poslovno sposobno i punoljetno lice.

2.16. PODGORICA

2.16.1. Normativni okvir

Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu – Podgorici za period 2014-2018. godine predviđa sprovođenje servisa personalne asistencije kao mjere za postizanje socijalne inkluzije osoba sa invaliditetom. Mjera koja će doprinijeti uspostavljanju razvijenih održivih usluga koje doprinose inkluziji osoba sa invaliditetom je „obezbijediti kontinuiranu uslugu personalne asistencije“, kao jedne od usluga podrške za život u zajednici. Za sprovođenje ove mjere su zaduženi: Glavni grad, Zavod za zapošljavanje Crne Gore i pružaoci usluga.⁴⁶

2.16.2. Praksa

Od **Glavnog grada Podgorice** nijesmo dobili odgovor na Zahtjev o slobodnom pristupu informaciji, niti odgovor na Žalbu zbog „ćutanja administracije“, tako da ne znamo da li je u poslednjih pet godina bilo podržanih projekata koji su se odnosili na pružanje usluge personalne asistencije, niti da li je bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova iste.

Od 2011. godine se u okviru Studentskog servisa **UMHCG**-a pružaju i usluge personalne asistencije za određeni broj korisnika/ca i to periodično. Od februara 2011. do kraja januara 2012. godine

⁴⁵ S obzirom da se kurs dolar/euro mijenja nijesmo preračunavali navedeni iznos u eurima, jer nije isti kursu iz 2011. godine.

⁴⁶ Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu – Podgorici za period 2014-2018. godine, str 35, preuzeto sa: http://www.skupstina.podgorica.me/sites/podgorica.me/files/Skupstina/Materijali/36sj13/2_predlog_lokalnog_plana_za_unapredjenje_socijalne_inkluzije_-_razvoj_usluga_socijalne_i_djecije_zastite_u_glavnom_gradu_-_podgorici_2014_-2018.doc;

Udruženje je uz finansijsku pomoć Fondacije za aktivno građanstvo (fAKT) pružalo servis personalne asistencije za 3 studentkinje s invaliditetom. Projektom je bilo obezbijeđeno 90 sati mjesečno po korisniku, a naknada za jedan sat asistencije je bila 2€ bruto. Finansijska podrška je bila oko 15.000,00€, a od toga je za servis personalne asistencije izdvojeno 4.800,00 €.

U 2013. godini u okviru projekta UMHCG-a podržanog od strane Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću pruženo je u prosjeku 400 sati asistencije mjesečno za period od pola godine. Svih četvero korisnika su bili studenti s invaliditetom, od koji je jedna studentkinja zbog potrebe za cjelodnevnom asistencijom dobijala 6 sati asistencije dnevno.

I u 2014. godini pružana je personalna asistencija za četiri studenta/kinje s invaliditetom. S obzirom da od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću nije odobren puni traženi iznos, broj sati personalne asistencije na mjesečnom nivou sa 400 je smanjen na 320 sati. Dvije studentkinje imale su po 60 sati personalne asistencije mjesečno, jedan student je imao 80 sati, dok je studentkinja imala 120 sati mjesečno.

Vrijednost projekata 2013. i 2014. godine je bila 5.000€. Usluge su se odnosile na podršku prilikom zadovoljavanja ličnih, socijalnih i kulturnih potreba.

Udruženje multipleks skleroze Crne Gore je, prema izvještaju ove NVO, projekat personalne asistencije i fizioterapeutskog tretmana realizovalo od 2009. godine (ukupno šest projekata). Donatori navedenih projekata su bili: Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću (putem projekata) i Glavni grad (putem donacija) sa ukupnim iznosom od 29.480,00€. Ovaj iznos je bio namijenjen za projektne aktivnosti koje su se realizovale samo u Podgorici. Prve tri godine projekat je trajao u kontinuitetu, a od 2012. godine projekat traje od šest do osam mjeseci. Broj korisnika po projektu je 11 do 15 a ukupno je uslugama ovih projekata bilo obuhvaćeno oko 25 korisnika. Kao i u Nikšiću, i u Podgorici je u prosjeku pružano 13 do 20 sati personalne asistencije po korisniku. Korisnici su uglavnom bili penzionisane osobe pretežno sa SSS, a prilikom njihovog izbora se vodilo računa o rodno balansiranoj zastupljenosti žena i muškaraca.

Kao što je već rečeno, ovo Udruženje je sprovodilo servis pomoći u kući i fizioterapeutske usluge sa elementima personalne asistencije.

Prema izvještaju koji smo dobili od **Udruženja roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju „Staze“**, u periodu od 2009-2014. godine ovo Udruženje nije realizovalo projekte personalne asistencije.

U izvještaju koji smo dobili od **ZZZCG** se može vidjeti da je ovo Udruženje sprovodilo servis koji je nazivan servisom PA od 2010.godine svake godine zaključno sa 2014. godinom.

Projekti koje je realizovalo ovo Udruženje su trajali od četiri do devet mjeseci, a u njima je bilo angažovano od 13 do 52 osobe u zavisnosti od godine realizacije. S obzirom da je u pitanju asistencija u nastavi i da su isti učenici iz godine u godinu imali obezbijeđen ovaj servis ne možemo izračunati ukupan broj angažovanih osoba, ali ukupno utrošena sredstva u periodu od 2009. do 2014. godine iznose: 319.313,24€.

Izvjesno je da se radilo o asistenciji u nastavi. Iz ovoga se može zaključiti, kao što ćete vidjeti i u nastavku u slučaju svih ostalih organizacija, da je većina organizacija servis nazivala personalnom asistencijom iako je znala da su u pitanju drugi servisi, ali s obzirom da ni **ZZZCG** nije upućen u razliku između različitih vrsta asistencija godinama je realizovan servis asistencije u nastavi, pomoći u kući, geronto domaćića i dnevnog boravka kao servis personalne asistencije.

Prema dostavljenom izvještaju, **Prvo udruženje roditelja djece i omladine sa posebnim potrebama**, od septembra 2011. godine sprovodi i program personalne asistencije za "djecu sa najtežim oblicima smetnji".

Projekti su realizovani u više etapa, a trajali su dva puta po tri mjeseca i tri puta po četiri mjeseca, ukupno 18 mjeseci, po izvještaju Udruženja. Međutim, u izvještaju **ZZZCG** se navodi da su neki projekti trajali i pet odnosno šest mjeseci. Projekat je finansiran preko "Javnih radova" Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Ukupan iznos sredstava bio je 15.913,82 €.

U prve tri etape dobijena su sredstva za angažman dva asistenta za dvoje djece, dok su u 2013. i 2014. godine dobijena sredstva za angažman tri asistenta za troje djece. Djeca su dobijala personalnu asistenciju u trajanju od 8 sati dnevno, 5 dana u nedelji što u prosjeku iznosi oko 180 sati mjesečno.

U izvještaju je navedeno da su djeca kojima je pružana usluga potpuno zavisna od tuđe pomoći, čiji su roditelji u radnom odnosu ili namjeravaju da zasnuju isti. Većina djece koja su bila korisnici personalne asistencije u tom momentu nijesu bila uključena ni u jedan vid obrazovanja niti u bilo koju instituciju. Struktura djece u datim programima što se tiče godišta od 5 i 10 godina ženskog pola, a troje djece muškog pola od 4, 6 i 8 godina.

Na osnovu svega navedenog jasno je da ni u ovom slučaju nije sproveden servis PA, jer su korisnici/ce maloljetni i nijesu poslovno sposobni, niti su birali, asistente, rukovodili asistencijom, kao ni vršili kontrolu nad istom.

Udruženje roditelja, djece i omladine sa teškoćama u razvoju, Podgorica realizovalo je, po izvještaju **ZZZCG**, od 2010. projekte personalne asistencije. Projekti su trajali od četiri do osam mjeseci, a u njima je bilo angažovano od pet do osam korisnika. Za ove projekte je ukupno utrošeno 76.711,85€.

Caritas barske nadbiskupije je realizovao pet projekata od 2010. do jula 2014. godine koji su trajali između šest i deset mjeseci, a u njima je bilo angažovano od pet do deset osoba. Ukupno utrošena sredstva za realizaciju ovog projekta, prema navodima **ZZZCG** iznosila su: 77.445,95€.

Udruženje roditelja djece i omladine sa smetnjama u razvoju "Pružite nam šansu", je realizovalo tri projekta od 2012. do jula 2014. godine, u trajanju od četiri, pet i šest mjeseci, a broj obuhvaćenih osoba bio je u jednom projektu dvoje, dok su u druga dva projekta usluge imale tri osobe. Ovo Udruženje ukupno je podržano sa 11.991,66€.

2.16.2.1. Gradska Opština Golubovci

Gradska Opština Golubovci, u periodu od 2009. godine - jula 2014. godine nije podržala nijedan projekat nevladinih organizacija koji se odnosi na usluge personalne asistencije, niti su joj takvi projekti dostavljani na razmatranje i odlučivanje. Takođe, u prethodnih pet godina nije dostavljen nijedan zahtjev za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova usluge personalne asistencije.

2.16.2.2. Gradska Opština Tuzi

Gradska Opština Tuzi u periodu od 2009. godine - jula 2014. godine ne posjeduje informacije o broju finansijski podržanih projekata PA. Međutim, bilo je zahtjeva za jednokratnu pomoć. Naime, 86 lica se obratilo zahtjevom za jednokratnu pomoć, a kako je u odgovoru na Zahtjev dostavila Gradska Opština Tuzi, u svrhu personalne asistencije. Svaki podnešeni zahtjev je odobren i to ukupno 85 zahtjeva, sa visinom iznosa koja se kretala između 30 do 500€⁴⁷, a u ukupnom iznosu od 6,560.00€. Ipak, na osnovu izvještaja ne možemo zaista zaključiti da li je u pitanju bila personalna asistencija.

⁴⁷2009. godine odobreno je 10 zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu PA, visina iznosa se kretala od 50 - 170 eura; 2010. godine odobreno je 15 zahtjeva, visina iznosa se kretala od 30 - 500 eura; 2011. godine odobreno je 13 zahtjeva, visina iznosa se kretala od 30 - 200 eura; 2012. godine odobreno je 23 zahtjeva, visina iznosa se kretala od 50 - 400 eura; 2013. godine odobreno je 15 zahtjeva, visina iznosa se kretala od 80 - 150 eura; 2014. godine odobreno je 10 zahtjeva, visina iznosa se kretala od 50 - 150 eura.

2.17. ROŽAJE

2.17.1. Normativni okvir

Opština Rožaje nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.17.2. Praksa

U prethodnih pet godina (2009-jul 2014. godine) nevladine organizacije na teritoriji opštine Rožaje nijesu sprovodile projekte personalne asistencije podržane od **Opštine Rožaje**, niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

Prema podacima koje smo dobili od **NVO "Olakšajmo život djeci sa posebnim potrebama"**, kada je riječ o sprovođenju projekta personalne asistencije u proteklih pet godina, ova nevladina organizacija je realizovala taj projekat u 2010. godini, za period od godinu dana, kroz program "Javnog rada" Zavoda za zapošljavanja Crne Gore. U izvještaju se navodi da su korisnici bili i roditelji i djeca i to ukupno njih 11, a mjesečno su dobijali osmočasovno radno vrijeme i to sa iznosima koji su se kretali u zavisnosti od stručne spreme: SSS - 300 eura, VSS - 350 eura, a u drugom periodu je umanjeno za 50,00 eura. Djeca su bila u razdoblju od 6 do 15 godina. Od tada ova NVO realizuje projekat asistenti u nastavi - pomoć djeci u nastavi u školama u inkluzivno obrazovni program. Sada je uključeno 6 asistenata u nastavi sa SSS, sa mjesečnom platom 200 €. Iz prethodnog izvještaja da se zaključiti da je i ovdje riječ o nepoznavanju razlike između servisa podrške i o nepravilnom podvođenju pod pojam personalna asistencija različitih servisa podrške.

Od **ZZZCG** su dobijene informacije da je ova NVO pet projekata personalne asistencije realizovala u periodu od 2010. do 2014. godine. Projekti su, prema izvještaju ZZZCG trajali od četiri i po do šest mjeseci, a u njima je bilo uključeno između troje i sedmoro korisnika. Ukupno utrošena sredstva za realizaciju ovih projekata iznosila su: 60.683,21€.

2.18. ŠAVNIK

2.18.1. Normativni okvir

Iako je Opština Šavnik donijela Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga - servisa za period 2013-2016. godine, i u njemu prepoznala osobe s invaliditetom kao ciljnu grupu, ovim dokumentom nije propisala sprovođenje servisa personalne asistencije. Jedini servis (usluga podrške za život u zajednici), čije sprovođenje je propisano kao mjera za postizanje cilja: "Uspostavljeni i razvijeni dugoročni servisi koji obezbjeđuju društvenu uključenost osoba sa invaliditetom" je pomoć u kući, koga treba da sprovode Centar za socijalni rad, organizacije civilnog društva i lokalna samouprava uz finansiranje od strane Centra za socijalni rad, donatora i lokalne samouprave.⁴⁸

2.18.2. Praksa

⁴⁸Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa Opštine Šavnik za period 2013-2016. godine, str. 22, preuzeto sa: <http://www.savnik.me/uploads/images/Dokumenti/Tekstovi/LOKALNI%20PLAN%20ŠAVNIK%20-%20pred%20nacr%20socijalni%20servisi.doc>

Prema informacijama koje smo dobili od strane **Opštine Šavnik**, od 2009 - jula 2014. godine nevladine organizacije na teritoriji iste nisu sprovodile projekte personalne asistencije finansijski podržane od Opštine Šavnik, niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

2.19. TIVAT

2.19.1. Normativni okvir

Opština Tivat nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.19.2. Praksa

Iz odgovora na Zahtjev o slobodnom pristupu informaciji **Opštine Tivat** dobijamo informaciju da je ta Opština podržala projekat **NVO Evropski dom Tivat**. U II polугоđu školske 2013/2014. godine ova NVO realizovala projekat: „Personalni asistent“. Ciljna grupa ovog projekta su djeca s invaliditeom, uključena u redovni sistem obrazovanja. Zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu finansiranja usluga personalne asistencije nije bilo.

Po izvještaju koji smo dobili od NVO "Evropski dom Tivat" sproveden je tokom cijele 2013. godine - (za školsku 2013/14. godinu) servis personalne asistencije. U toku prvog polугоđa bila je angažovana jedna asistentkinja u osnovnoj školi, a tokom drugog njih četiri i plata je bila 200 eura.. Jedna od njih takođe je radila sa troje djece van škole, kod kuće i u prostorijama Udruženja. Obuhvaćeno je ukupno 12 djece uzrasta od 8 - 15 godina.

I **ZZZCG** je kroz Javni rad podržao ovu NVO i to sa ukupnim iznosom od 61.996,88€. U izvještaju koji smo dobili od Zavoda se navodi isti broj korisnika, kao i trajanje projekata koji je dostavljen i od Opštine Tivat i Evropskog doma Tivat, te nije jasno da li se radi o istim projektima sa istim korisnicima i asistentima a sa sredstvima podržanih od oba donatora. Opština Tivat u izvještaju nije dostavila iznos sredstava.

Iz izvještaja se može zaključiti da se sprovodio servis koji se odnosio na asistenciju u nastavi. pomoć u kući, sa elementima dnevnog boravka, a sve to je nazivano personalnom asistencijom.

ZZZCG je dostavio informacije i da je **Humanitarno društvo slijepih i civilnih invalida rata** sprovело projekat u trajanju od šest mjeseci u okviru koga su bila uključena dva korisnika, a iznos odobrenih sredstava bio je 5.873,76€. Na osnovu informacija kojima smo raspolagali u izvještaju ne znamo da li je u ovoj situaciji zaista realizovan servis PA, ili je bilo i elemenata nekog drugog servisa.

2.20. ULCINJ

2.20.1. Normativni okvir

Opština Ulcinj nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i

Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.20.2. Praksa

Prema informacijama koje smo dobili od strane Opštine Ulcinj, od 2009 - jula 2014. godine nevladine organizacije na teritoriji iste nisu sprovodile projekte personalne asistencije finansijski podržane od **Opštine Ulcinj**, niti je bilo zahtjeva pojedinaca za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja usluga personalne asistencije.

Udruženje roditelja djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju iz Ulcinja je, prema izvještaju **Zavoda za zapošljavanje Crne Gore**, sprovodilo projekte personalne asistencije tri godine i to 2011. 2012. i 2014. godine, koji su trajali od četiri do sedam mjeseci a svakim projektom je bilo po petoro korisnika. Ukupno odobrena sredstva za projekte ovog Udruženja iznosila su: 29.208,75€.

Iz samog naziva organizacije, iako nijesmo dobili odgovor na dopis, se da zaključiti da ciljnu grupu ovog Udruženja čine djeca s invaliditetom, koja nijesu mogla biti korisnici personalne asistencije.

2.21. ŽABLJAK

2.21.1. Normativni okvir

Opština Žabljak nije usvojila nijedan strateški dokument (Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti i Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga) u kome je propisala sprovođenje servisa personalne asistencije.

2.21.2. Praksa

Prema navodima **Opštine Žabljak**, poslednji put 2009. godine je raspisala konkurs za dodjelu sredstava nevladinim organizacijama, ali što se tiče usluga personalne asistencije, nema sredstava odobrenih za iste. Za 2010, 2011, 2012 i 2013. godinu nijesu raspisivani konkursi za dodjelu sredstava nevladinim organizacijama. Nije bilo zahtjeva za jednokratnu pomoć u svrhu pokrivanja troškova PA.

Organizacija za rehabilitaciju omladine i djece sa posebnim potrebama Žabljak je u periodu od 2011. do jula 2014. godine realizovala ukupno sedam projekata kroz "Javni rad" finansiran od **Zavoda za zapošljavanje Crne Gore**. projekti su trajali od tri do sedam mjeseci, a bili podržani sa ukupnim iznosom od 23.926,76€.

Broj korisnika se kretao od jednog do najviše četvoro i to samo u jednom projektu, dok je u tri projekta usluga pružana samo jednom korisniku, a u ostala tri projekta usluga je obezbijedena za tri korisnika.

3. ZAKLJUČAK SITUACIJE U PRAKSI:

Rezultati istraživanja koje smo sprovedeli pokazuju da je u poslednjih pet godina na teritoriji Crne Gore sprovedeno 17 projekata koji su se isključivo odnosili na servis personalne asistencije, koje je sprovedo 7 (sedam) nevladinih organizacija, i to: Organizacija slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine i Udruženje "Plegija" Nikšić (dva projekta podržana od fAKT-a i UNDP-a), Udruženje osoba sa hendikepom Berane (pet projekata podržani od Opštine Berane), Udruženje paraplegičara Bijelo Polje i Mojkovac (jedan projekat podržan od UNDP-a), Udruženje za podršku osobama sa invaliditetom Bijelo Polje (tri projekta podržana od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću), Udruženje paraplegičara Pljevlja (tri projekta, prvi podržan od USAID/ort-a a ostala dva od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću) i Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (tri projekta, prvi podržan od fAKT-a, ostala dva od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću).

Rezultati istraživanja su takođe pokazali da je 14 projekata koje su sprovele tri organizacije osoba s invaliditetom samo djelimično podrazumijevalo i servis personalne asistencije, dok se većina aktivnosti odnosila na pomoć u kući i tretman fizioterapeuta. Ovi projekti su bili podržani od Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću (osam projekata), Opštine Berane (tri projekta), Glavnog grada Podgorica (kofinansiranje šest projekata), Opština Bijelo Polje (tri projekta).

Zavod za zapošljavanje Crne Gore je kroz program Javnog rada podržao 100 projekta 22 NVO u okviru kojih su se sprovodili servisi koji su se nazivali personalnom asistencijom. Među 22 NVO koje su podržane jedna je organizacija je osoba s invaliditetom (Udruženje hendikepiranih "Srce" iz Mojkovca) i jedna humanitarna organizacija (Caritas Barske nadbiskupije) dok su ostalih 20 NVO udruženja roditelja djece s invaliditetom. Ovi projekti nijesu podrazumijevali sprovođenje servisa personalne asistencije, već drugih servisa koji su se tako nazivali.

Za dvije organizacije osoba s invaliditetom: Humanitarno društvo slijepih i civilnih invalida rata Tivat i Udruženje paraplegičara Nikšić koje su sprovele tri projekta, a koje je takođe podržao Zavod za zapošljavanje Crne Gore, kroz program "Javni rad" na osnovu raspoloživih informacija iz izvještaja nijesmo mogli zaključiti da li je realizovan servis PA ili neki drugi sa elementima personalne asistencije.

Ukupno je za projekte koji se nijesu odnosili na servis personalne asistencije, već na sve prethodno pomenute servise: asistencija u nastavi, pomoć u kući, aktivnosti dnevnih boravaka, fizioterapeutski i drugi tretmani, i servis geronto domaćica utrošeno 1.581.294,30€, od čega je preko 1.500.000,00€ finansijska podrška od Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

III PRIMJERI IZ ZEMALJA EVROPSKE UNIJE I REGIONA

U ovom poglavlju su dati primjeri sprovođenja servisa personalne asistencije u Francuskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske, Sloveniji i Srbiji. Ove zemlje imaju dosta različite modele servisa personalne asistencije, na kojima se jako dobro mogu vidjeti neka dobra rješenja u nekim od aspekata personalne asistencije, ali takođe i ona loša rješenja. Ujedinjeno Kraljevstvo je pored Švedske najbolji primjer sprovođenja servisa personalne asistencije po međunarodnim standardima i filozofiji samostalnog života. Francuska je prepoznatljiva kako po velikoj slobodi osobe s invaliditetom u pogledu izbora i kontrole personalne asistencije, tako i po adekvatnom obimu (dovoljnom broju sati) personalne asistencije koji se pruža korisniku/ci. Međutim, iako je Francuska u navedenom veoma dobar primjer, u pogledu definisanja starosne dobi korisnika/ca, ona ne poštuje međunarodne standarde. Slovenija je primjer zemlje u kojoj organizacije osoba s invaliditetom sprovode servis personalne asistencije, i u kojoj se nudi dovoljan obim ovog servisa korisniku/ci iako ne postoji zakonska regulativa. Takođe, značajno je upoznati se sa problemima u donošenju legislative u ovoj oblasti u Sloveniji jer se slični problem mogu javiti u Crnoj Gori tokom izrade podzakonskih akata za Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Srbija je po socio-ekonomskim prilikama najbliža Crnoj Gori, ali i primjer modela servisa personalne asistencije u kome su neaktivne osobe s invaliditetom i osobe sa pojedinim vrstama invaliditeta isključene (diskriminisane) i koji ne pruža potreban obim podrške (broj sati PA) osobama s invaliditetom.

1. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U FRANCUSKOJ

U Francuskoj je pitanje servisa personalne asistencije riješeno Aktom 2005-102 (Jednaka prava i šanse, državljanstvo i učešće osoba sa invaliditetom). Departmanska služba za osobe sa hendikepom određuje koliko sati servisa PA je potrebno osobi s invaliditetom koji joj budu direktno plaćeni, da izabere između servisa, direktnog plaćanja ili porodične asistencije. Kada je riječ o tome koje vrste invaliditeta su pokrivenne servisom PA, u Francuskoj je stanje takvo da su sve vrste invaliditeta pokrivenne ovim servisom. Što se tiče broja sati PA koje osoba s invaliditetom može dobiti po danu, neki članovi pokreta Koordinacija hendikepa i samostalnost⁴⁹ imaju 26 ili čak 32 sata personalne asistencije dnevno. Dupla asistencija je za zadatke kao što je podizanje, što zahtijeva dva asistenta. Za procjenu potreba se koristi vodič procjene. Departmanska služba za osobe sa hendikepom odlučuje koliko često je potrebno vršiti ponovnu procjenu i predviđeno je da se to radi bar jednom u deset godina. Po satu, za porodičnu asistenciju se dobija 3.47 € do iznosa od 17.59 € za uslugu personalne asistencije. Osoba sa oštećenjem sluha prima 358.8 € mjesečno, a osoba sa oštećenjem vida 598 € mjesečno. Godine korisnika personalne asistencije: 0-60 godina starosti, pa i više od 60, ako je invaliditet poznat od ranije. Konačan broj korisnika servisa PA nije poznat. Npr. u departmanu Ille-et-Vilaine je 1001 korisnik. U Francuskoj postoji 101 departman. Prosječan grant za mjesec dana personalne asistencije je 800 €. ⁵⁰

2. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U UJEDINJENOM KRALJEVSTVU VELIKE BRITANIJE I SJEVERNE IRSKE

Personalna asistencija se obezbjeđuje kroz direktna plaćanja Aktom o društvenoj brizi kroz direktno plaćanje ⁵¹ (1996), koji je stupio na snagu 1997. godine. Administrator personalne

⁴⁹ Coordination Handicapet Autonomie

⁵⁰ <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-Personal-Assistance-Final.pdf>

⁵¹ Izvorni naziv dokumenta je Community Care Direct Payment Act;

asistencije je primalac direktnog plaćanja. Finansijer servisa je lokalna vlast i sve vrste invaliditeta su pokrivene uslugom personalne asistencije. Kada je riječ o broju sati personalne asistencije na nedeljnom i mjesečnom nivou, oni zavise od individualnih potreba i dodjeljenih sredstava. Procjena potreba se vrši od strane lokalnog savjeta Odsjeka za socijalne servise nakon početne procjene, vrši se ponovna kada se okolnosti promijene. Primanja direktnih uplata će zavisi od procjene savjeta o potrebama. Vlada je uvela zakonsku minimalnu nacionalnu uplatu 1-oga prila 1999. godine. Prema nacionalnim uputstvima, iznos personalne asistencije za sat vremena ne treba da uključuje samo sumu koju dobija personalni asistent, već i cijenu zapošljavanja personalnog asistenta, kao što je zdravstveno osiguranje. Korisnici/ce personalne asistencije mogu da budu ljudi stariji od 18 godina, kao i mladi s invaliditetom između 16 i 17 godina starosti. Korisnika/ca personalne asistencije u vrijeme izrade ove Studije u cijelom Ujedinjenom Kraljevstvu je bilo oko 100,000. Broj korisnika/ca je porastao naglo u periodu od 2007-2012. godine, zahvaljujući Vladinoj posvećenosti da personalizuje usluge socijalne zaštite. Broj korisnika personalne asistencije 2012-2013. godine je počeo da opada, kao rezultat pooštavanja kriterijuma za dobijanje usluga/servisa personalne asistencije, iako je količina novca koja se potroši od strane lokalnih vlasti u svrhu personalne asistencije stalno u porastu.⁵²

3. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U SLOVENIJI

U Sloveniji nema zakonske regulative o personalnoj asistenciji. Krajem 2012. godine Ministarstvo rada, porodice i socijalnih poslova je pripremalo treću verziju Nacrta Zakona o personalnoj asistenciji, nakon što su prethodna dva odbijena. Personalna asistencija se trenutno sprovodi kroz projekte zapošljavanja i tako je u poslednjih 16 godina. Administratori su nekoliko organizacija osoba s invaliditetom, uključujući Udruženje za teoriju i kulturu hendikepa. Finansijeri servisa su Kancelarija za zapošljavanje i Ministarstvo rada, porodice i socijalnih poslova. Manje svote novca se takođe obezbjeđuju od strane opština (2012. godine, 11 opština su kofinansirale servis na osnovu javnih poziva). U okviru sadašnjeg programa sve vrste invaliditeta su pokrivene, ali novi predlozi zakona ljude sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom isključuju. Kada su u pitanju sati personalne asistencije, minimum 20 sati nedeljno do 24 časa dnevno je pokriveno, zavisno od individualnih potreba. Jednom godišnje se ocjenjuje potreba za servisom personalne asistencije. Za sat vremena personalne asistencije se dobija 7€. Korisnici/ce usluga personalne asistencije mogu biti od 18-65 godina starosti.⁵³

4. SERVIS PERSONALNE ASISTENCIJE U SRBIJI

Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije je osnovan 1996. godine a 2011. godine je usvojen novi Zakon o socijalnoj zaštiti u Srbiji. Prema ovom Zakonu, usluge/servisi za nezavistan život uključujući servis personalna asistencija su prepoznati kao socijalni servisi koji treba da budu obezbijeđeni od strane države, finansirani na lokalnom nivou.

Pružaoци usluga treba da organizuju reklamiranje, sprovedu trening za korisnike personalne asistencije i osnovni trening za personalne asistente, kao i da obezbijede listu potencijalnih personalnih asistenata. Korisnici sprovode intervju i biraju personalne asistente. Pružaoци usluga potpisuju ugovor sa korisnicima personalne asistencije personalnim asistentima i izvršavaju administrativne zadatke koji uključuju isplaćivanje plata i državnih poreza. Finansijeri servisa personalne asistencije su opštine uz državno kofinansiranje za nerazvijene zajednice. Korisnici koji dobijaju njegu i pomoć drugog lica treba da učestvuju u pokrivanju troškova personalne asistencije

⁵² Personal assistance services in Europe, str. 15, preuzeto sa <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-Personal-Assistance-Final.pdf>;

⁵³ Personal assistance services in Europe, str. 13, preuzeto sa <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-Personal-Assistance-Final.pdf>;

i to 20% mjesečne naknade za personalnu asistenciju. Kada su u pitanju vrste invaliditeta koje su pokrivene personalnom asistencijom, u Srbiji su to: fizičko oštećenje i oštećenje vida. Korisnici personalne asistencije mogu da dobiju minimum 20, a maksimum 40 sati personalne asistencije nedeljno. Procjenu potreba za servisom personalna asistencija vrši Centar za socijalni rad uz učešće osobe sa invaliditetom, praćeno specifičnijom procjenom od strane pružaoca usluga, koja je bazirana na potrebama. Ponovna procjena se obavlja jednom godišnje. Neto suma na mjesečnom nivou za personalnu asistenciju je 196€, a bruto 320€ za puno radno vrijeme. Za sat vremena personalne asistencije može se dobiti neto 1.23€. Kada su u pitanju godine korisnika personalne asistencije, on/a mora imati više od 18 godina, uz uslov da su socijalno aktivni, tj. zaposleni, angažovani u okviru NVO sektora, sportskih organizacija, političkih partija, lokalnih samouprava - na osnovu plaćenog ili volonterskog rada. Broj korisnika personalne asistencije za vrijeme izrade studije bio oko 100.⁵⁴

---

⁵⁴ Personal assistance services in Europe, str. 13, preuzeto sa: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-PersonalAssistance-Final.pdf>;

IV MEĐUNARODNI STANDARDI SERVISA PERSONALNE ASISTENCIJE

Filozofija samostalnog života podrazumijeva da osobe s invaliditetom moraju imati jednaka prava kao i ostale osobe, kao i da moraju da se ispune uslovi za omogućavanje slobode izbora i samostalnog upravljanja sopstvenim životom. "Samostalni život je koncept na osnovu kog osobe s invaliditetom nastoje da postignu jednake mogućnosti i potpuno učešće u društvu kao ravnopravni građani. Personalna asistencija je, za veliki broj osoba s invaliditetom, prva i najvažnija pomoć u postizanju samostalnog života, koja omogućuje slobodu i izlazak iz pozicije „zavisnosti od nekog drugog“. To je često osnovni preduslov za postizanje pozicije jednakih mogućnosti, samoodređenja i time postizanja samostalnog života."⁵⁵

Da bi servis personalne asistencije ispunio svoju svrhu – omogućavanje samostalnog života, pored međunarodnih dokumenata koji ga prepoznaju kao ljudsko pravo osoba sa invaliditetom, neophodno je u praksi sprovoditi i međunarodne standarde (uslove) koje ovaj servis mora da ispuni kako bi se ostvarila prava zagaranтована međunarodnopravnim aktima.

U Strazburu su se 1989. godine u Evropskom parlamentu sastali predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom iz više evropskih zemalja da bi raspravljali o samostalnom životu i personalnoj asistenciji. Tada je formirana Evropska mreža za samostalni život (European Network for Independent Living) ENIL i donijeta Strasburška deklaracija. Ovaj dokument u jedanaest tačaka daje osnovne principe (standarde) personalne asistencije, kao osnove za samostalan život osoba s invaliditetom.

Već u prvoj tački ističe se da je pravo na personalnu asistenciju ljudsko i građansko pravo i da, u tom smislu: „Ove usluge će koristiti sve osobe sa svim tipovima invaliditeta, svih uzrasta, na osnovu funkcionalnih potreba, bez obzira na lično bogatstvo, prihode, bračni i porodični status“.⁵⁶ Iz ovog proizilazi da je pravo na personalnu asistenciju, kao i sva ostala ljudska prava, neotuđivo, te se ne može uslovljavati, a naročito ne tipom ili stepenom invaliditeta. U Tački 3 se navodi da će personalna asistencija “omogućiti korisniku/ci da učestvuje u svakom aspektu života“, uključujući i da zasnjuje porodicu i ispuni sve obaveze vezane za nju. U tom smislu, u Tački 4 ove Deklaracije se ističe da usluge personalne asistencije moraju biti dostupne osobama s invaliditetom “dvadeset četiri sata dnevno, sedam dana u nedjelji, ali i u kratkim intervalima u hitnim slučajevima”. Da bi se omogućio pristup osoba s invaliditetom servisu personalne asistencije u ovom obimu, u Tački 5 i 6 se naglašava da mora biti obezbijeđeno dovoljno finansijskih sredstava za: naknade, poreze i doprinose za personalne asistente, administrativne troškove, kao i savjetovanje, obuku korisnika/ca i asistenata, ukoliko se to smatra potrebnim od strane korisnika/ca. Takođe, finansiranje mora biti zakonski garantovano, bez obzira na izvor finansiranja. To znači da je od izuzetnog značaja “zagaranтовати odgovornost na nacionalnom nivou za servis personalne asistencije, kako bi mu se omogućio jednak pristup na cijeloj teritoriji države”.⁵⁷ Ovim bi se uklonile razlike u obimu i kvalitetu servisa u različitim djelovima zemlje, koje su prouzrokovane nejednakom finansijskom moći ovih djelova.

Deklaracija afirmiše realizaciju prava na izbor osoba s invaliditetom, te U Tački 2 ističe da: “Korisnicima/cama personalne asistencije bi trebalo omogućiti da biraju između više modela ovog servisa, koji zajedno nude izbor više nivoa kontrole od strane korisnika/ca.”. Kako bi se osigurala kontrola od strane osoba s invaliditetom, u Tački 7 se preporučuje da se finansijska sredstva za ovaj servis uplaćuju samim korisnicima/cama, kad god to oni/e izaberu. Takođe, “korisnik/ca bi trebalo da bude slobodan/na da bira personalnog asistenta po svojoj želji, uključujući i članove porodice” (Tačka 8).

⁵⁵ Studija praktične politike – Uspostavljanje personalne asistencije u Crnoj Gori, str. 30, dostupno na linku: http://umhcg.com/wp-content/uploads/2014/08/studija_socijalna_iskljucenost.pdf;

⁵⁶ Preuzeto sa: <http://www.independentliving.org/docs2/enilstrasbourgresolutions.html>;

⁵⁷ Personal assistance services in Europe, str. 7, preuzeto sa: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-Personal-Assistance-Final.pdf>;

U ovom dokumentu se naglašava da “Nedostatak resursa, visoki troškovi, nedostatak ili nepostojanje usluga ne bi trebalo da budu uzimani kao razlog za smještaj ni jednog pojedinca u specijalizovanu ustanovu.” (Tačka 9). U Tački 11 se zaključuje: “U sklopu svega navedenog, osobe sa invaliditetom i njihove organizacije moraju biti odlučno uključene na svim nivoima politike, uključujući planiranje, implementaciju i razvoj.”

Poštovanje principa proklamovanih Strasburškom Deklaracijom u sprovođenju servisa personalne asistencije dovodi, ne samo do uživanja prava na samostalan život garantovanog Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom, već i do adekvatnog sprovođenja ostalih servisa što za krajnji rezultat ima poboljšanje položaja osoba s invaliditetom u svim oblastima.

V PRINCIP SERVISA PERSONALNE ASISTENCIJE - PREPORUKE

U ovom poglavlju ćemo ponuditi model za regulisanje servisa personalne asistencije u Crnoj Gori. On je rezultat svega do sada navedenog: rezultati analize usklađenosti pravnog i normativnog okvira Crne Gore sa međunarodnim dokumentima, analiza usklađenosti prakse u sprovođenju servisa personalne asistencije u Crnoj Gori sa međunarodnim standardima, primjeri modela servisa personalne asistencije u zemljama EU i regiona, i međunarodni standardi servisa personalne asistencije.

Ovdje je važno još jednom napomenuti da je Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG), u saradnji sa Centrom za monitoring i istraživanje (CeMI) i Juventasom, 2011. godine izradila Studiju praktične politike o upostavljanju servisa personalne asistencije u Crnoj Gori. U njoj su obrađena tri moguća scenarija servisa personalne asistencije. Prvi je podrazumijevao status quo, tj. nedonošenje zakona kojim bi se ovaj servis regulisao (u to vrijeme servis PA nije bio propisan nijednim pravnim dokumentom u Crnoj Gori). Drugi scenario je podrazumijevao idealno rješenje, u kom slučaju bi se Zakonom uspostavio potpuno besplatan servis personalne asistencije, za čije uživanje ne bi bilo nikakvih kriterijuma i preduslova. Treći scenario je nudio najpogodnije rješenje za uspostavljanje ovog servisa. U njemu se naglašava: "Od primarnog značaja je usvajanje Zakona o personalnoj asistenciji koji bi sadržao, prije svega, sveobuhvatnu definiciju personalne asistencije i definiciju filozofije samostalnog življenja za čije je ostvarenje neophodno postojanje servisa personalne asistencije. Podzakonskim aktima bi se detaljno razradili i definisali kriterijumi koji bi precizno određivali pod kojim uslovima bi osobe s invaliditetom ostvarivale pravo na uslugu personalne asistencije i u kom obimu."⁵⁸

Uprkos zagovaranju od strane UMHCG-a za donošenje Zakona o personalnoj asistenciji, država za to nije bila zainteresovana i od nadležnog ministarstva smo kao obrazloženje ovog stave dobili preporuku da prvo pilotiramo ovaj servis kroz projekte. Iako nije donijet Zakon koji se isključivo bavi regulisanjem ovog servisa, usluga personalne asistencije je, kao što je već istaknuto, prepoznata u novom Zakonu o socijalnoj i dječijoj zaštiti. Ciljevi i principi socijalne i dječije zaštite proklamovani ovim Zakonom su u skladu sa međunarodnim standardima servisa personalne asistencije i međunarodnim dokumentima kojima se osobama sa invaliditetom garantuje uživanje ljudskih prava i sloboda. Međutim, kada je riječ o konkretnim aspektima prava na personalnu asistenciju, kao i samom shvatanju pojma "personalna asistencija", kako u normativi tako i u praksi, situacija u Crnoj Gori je zabrinjavajuća, te su u tom pogledu potrebna određena unapređenja. Ona bi se mogla postići, prije svega, uvršćivanjem međunarodnih standarda servisa personalne asistencije u podzakonske akte Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Planirano je da ovaj servis bude regulisan Pravilnikom o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluga podrške za život u zajednici. S obzirom na složenost i značaj regulisanja servisa personalne asistencije u skladu sa međunarodnim standardima i garancijama iz međunarodnih dokumenata, smatramo da je neophodno propisati standarde ovog servisa u posebnom podzakonskom aktu (Pravilnik o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluge personalne asistencije).

U tom smislu, u Pravilniku o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluge personalne asistencije neophodno je dati definiciju ovog servisa, u kojoj treba naglasiti da je on namijenjen poslovno sposobnim korisnicima/cama (od minimum 18 godina), čija je funkcija omogućavanje samostalnog života, tj. prava na izbor osoba sa invaliditetom. Iz ovakvog definisanja servisa personalne asistencije će proisteći adekvatno regulisanje: uslova i načina ostvarivanja prava na ovaj servis, njegovog kontrolisanja i upravljanja od strane korisnika/ca, zadataka, uloge i način regrutovanja personalnih asistenata.

⁵⁸ Studija praktične politike – Uspostavljanje personalne asistencije u Crnoj Gori, str. 33, dostupno na linku: http://umhcg.com/wp-content/uploads/2014/08/studija_socijalna_iskljucenost.pdf;

Zadaci koje personalni asistent obavlja trebaju detaljno da budu propisani ovim Pravilnikom, kako se ne bi nastavila praksa poistovjećivanja ovog servisa sa drugim servisima koji pružaju drugačiji vid podrške. Ti zadaci su: pomoć pri zadovoljavanju ličnih potreba korisnika/ca (održavanje lične higijene, oblačenje, transferi, hranjenje i sl.), pomoć pri zadovoljavanju kućnih potreba (održavanje higijene domaćinstva, kuvanje i sl.) kao i pomoć pri zadovoljavanju socijalnih potreba (odlasci na putovanja, šoping, banku, šetnje, posjete: prijateljima, kulturnim i zabavnim događajima, doktoru i sl.). U Pravilniku se mora istaći da je rezultat ovih zadataka samostalno svakodnevno funkcionisanje osobe s invaliditetom, te se s toga oni moraju izvršavati na način, na mjestu i u vrijeme koje odredi korisnik/ca personalne asistencije i, ako je to potrebno dvadeset četiri sata dnevno, sedam dana u nedjelji.

U tom smislu, neophodno je osigurati upravljanje i kontrolu personalne asistencije od strane samog/e korisnika/ce. Takođe, da bi personalni asistent mogao biti na raspolaganju na mjestu i u vrijeme kada to korisnik/ca odredi, treba propisati da on/ona može biti profesionalno angažovan/a samo kod jedne osobe sa invaliditetom (princip jedan na jedan). Kako bi se omogućilo da personalni asistent obavlja zadatke na način koji odredi korisnik/ca, mora se normirati da osoba sa invaliditetom sama bira personalnog asistenta, međutim, da on/ona ne smije biti član uže porodice (član domaćinstva, srodnik bilo kog stepena u pravoj liniji, srodnik do četvrtog stepena srodstva pobočne linije, bračni ili vanbračni drug, staratelj, hranioac ili usvojitelj i usvojenik). Iako Strazburška deklaracija u Tački 8 navodi da personalni asistenti mogu biti članovi porodice ovaj međunarodni standard je nemoguće primijeniti u Crnoj Gori zbog i dalje veoma prisutnih patrijarhalnih odnosa u porodici i ograničavanja slobode izbora osobama s invaliditetom najčešće od strane njihovih najbližih srodnika. Koliko je pomoć u obavljanju svakodневnih aktivnosti pružena od strane porodice manjeg kvaliteta od iste pružene od strane personalnog asistenta, najbolje govori ogromna razlika u cijeni sata porodične asistencije i personalne asistencije u Francuskoj (poglavlje III ove Studije).

Korisnik/ca servisa personalne asistencije, radi ostvarenja mogućnosti za upravljanje i kontrolisanje asistencije, treba da bude ovlašćen za neposredno ugovaranje pružanja usluge sa pružaocem iste. Iako se Članom 85 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti ova mogućnost pruža samo korisniku/cikoj/a u potpunosti učestvuje u plaćanju usluge, njeno neproširivanje na sve korisnike/ce servisa personalne asistencije bi dovelo do neispunjavanja osnovne svrhe ovog servisa – ostvarivanja prava na izbor i kontrolu nad sopstvenim životom. U tom smislu, ovu zakonsku normu je u Pravilniku o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluge personalne asistencije neophodno konkretizovati u duhu principa aktivnog učešća korisnika/ce u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz socijalne i dječije zaštite (Član 7, Tačka 5 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti).

S obzirom da su, Članom 81 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, medicinske indikacije propisane kao uslov za ostvarivanje prava na usluge socijalne i dječije zaštite, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima servisa personalne asistencije, ovu odredbu treba tumačiti u duhu principa individualnog pristupa u ostvarivanju prava iz socijalne i dječije zaštite (Član 7, Tačka 4). U tom smislu Pravilnikom treba propisati i individualne potrebe, motive i aktivnosti zbog kojih se traži personalna asistencija kao uslov za ostvarenje prava na ovu uslugu. Ovim bi se omogućilo da se ovaj servis pruži pojedincima koji će ga koristiti u skladu sa njegovom ulogom i načelima filozofije samostalnog života. Takođe, vrsta i stepen invaliditeta ne bi trebalo da imaju odlučujući uticaj na priznavanje ili uskraćivanje ovog prava, te se u tom smislu oni ne bi smjeli propisati kao uslov za dobijanje personalne asistencije. Takođe, za omogućavanje samostalnog života osobe s invaliditetom nije relevantna činjenica koliko sati personalne asistencije joj je potrebno. Zbog toga se Pravilnikom ne bi smio propisati minimalan broj sati personalne asistencije potreban za priznavanje prava na ovaj servis, a maksimalan bi podrazumijevao podršku od 24 sata dnevno, 7 dana u nedelji. Izuzetno, u slučajevima kada je to neophodno, moglo bi se priznati pravo na duplu asistenciju (više od 24 sata dnevno).

Imajući u vidu da su finansijska sredstva većine od opština u Crnoj Gori relativno mala, finansiranje servisa personalne asistencije ne bi smjelo da bude obaveza isključivo lokalnih

samouprava. Stoga, oslanjajući se na odredbe Člana 154 i 156 Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti u Pravilniku treba propisati da će za finansiranje usluge personalne asistencije biti odgovorna država, i to prije svega iz državnog budžeta. Za korisnika/cu koji/a bi koristio/la servis personalne asistencije sredstva koja bi dobijalo/la na ime njege i pomoći drugog lica bi se preusmjeravala za finansiranje ovog servisa.

O ORGANIZACIJI

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) okuplja mlade i studente sa svim vrstama invaliditeta (cross-disability pristup), kao i ostale mlade ljude bez invaliditeta koji su voljni da učestvuju i zajedno sa nama se bore za uključivanje osoba s invaliditetom u sve segmente crnogorskog društva. U svom radu se rukovodimo modelom zasnovanim na ljudskim pravima i dosljedno ga primjenjujemo. U tom smislu, UMHCG je dobitnik više priznanja i nagrada od strane domaćih i međunarodnih organizacija.

UMHCG se bavi pružanjem usluga-servisa podrške, stvaranjem uslova za inkluzivno obrazovanje, podsticanjem mladih s invaliditetom za sticanje visokog obrazovanja, inicijativama za odgovarajuća legislativna rješenja, podizanjem svijesti društva. Svoje aktivnosti i pojedinačne projekte u proteklim 13 godina UMHCG realizuje u okviru šest programa, i to: Program za obrazovanje, Program za zapošljavanje, Program za pristupačnost, Pravni program i antidiskriminacija, Program servisa podrške sa podprogramima za školovanje i dodjelu pasa vodiča i pomagača i lično osnaživanje osoba s invaliditetom i Program za međunarodnu saradnju.

U okviru Programa servisa podrške i Programa za obrazovanje sprovodimo: Studentski servis u okviru kojeg se realizuje: personalna asistencija, psiho-socijalna podrška i Otvoreni dan, dostupan prevoz i brojne druge usluge, zatim pružamo usluge besplatne pravne pomoći, nabavke i školovanja pasa vodiča i/li pomagača.

Više o aktivnostima UMHCG-a i organizaciji na našem sajtu i portalu: <http://umhcg.com/> i www.disability.info.me.

BIOGRAFIJE AUTORKI

Marijeta Mojašević je rođena 18.09.1988. u Beranama, gdje je završila osnovnu školu „Vukašin Radunović“ 2003. godine i iste godine započela srednjoškolsko obrazovanje u Gimnaziji „Panto Mališić“ koje je završila 2007. godine. Potom se upisuje na Fakultet političkih nauka, studijski program Socijalna politika i socijalni rad Univerziteta Crne Gore u Podgorici, gdje 2011. godine završava osnovne i specijalističke studije prosječnom ocjenom „B“. Tokom studija je radila nekoliko istraživanja u okviru određenih oblasti socijalnog rada i bavila se zastupanjem prava osoba s invaliditetom.

Stručno osposobljavanje je obavila u Centru za socijalni rad u Beranama, gdje se upoznala sa osnovama socijalnog rada u praksi. Od decembra 2013. godine do decembra 2014.g. obavljala je posao Programske asistentkinje u Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore, čija je članica od 2007. godine. Bila je učesnica brojnih seminara, konferencija, a od 2011. je učestvovala na više treninga programa Mladi u akciji („Youth in Action“ Programme). Koordinatorica je projekta: „Za osnažene i samostalne student s invaliditetom“ u okviru kojeg je izrađena ova Studija.

Veoma je zainteresovana za programe razmjene i obuke mladih. Koautorica je istraživanja Instituta socijalne inkluzije koje je rađeno krajem 2011. godine. Piše autorske tekstove o društvenim problemima.

Miroslava-Mima Ivanović je rođena 09.05.1990. godine u Kotoru. Osnovnu školu i gimnaziju je završila u Kotoru. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u Podgorici 2013. godine sa prosječnom ocjenom A (9.87). Trenutno je studentkinja postdiplomskih magistarskih studija na Fakultetu političkih nauka UCG – smjer – Odnosi s javnošću.

U UMHCG je aktivna od 2006. godine, a profesionalno angažovana na mjestu Programske asistentkinje od februara 2013. godine. Koordinatorica je Programa servisa podrške i asistentkinja je koordinatorima na Programu obrazovanja i Pravnom programu i antidiskriminaciji. Često je angažovana kao trenerica i predavačica na opšte teme iz oblasti invaliditeta, a bila je i učesnica na brojnim treninzima, seminarima i konferencijama.

Redovno priprema amandmane na zakone koji su u proceduri i učestvuje u radnim grupama za izradu zakona (Radna grupa za izradu Zakona o visokom obrazovanju i Radna grupa za izradu Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom). Članica je Savjeta za pitanja osoba s invaliditetom Glavnog grada.

LITERATURA I REFERENCE

1. Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008. i 2009. godine;
2. Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2010. i 2011. godine;
3. Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2012. i 2013.;
4. Akcioni plan za sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2014. i 2015.;
5. ENIL-ove definicije samostalnog života, European Network for Independent Living (ENIL);
6. Studija praktične politike „Uspostavljanje servisa personalne asistencije u Crnoj Gori“, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG), Centar za monitoring i istraživanje (CeMI) i Juventas 2011. godina;
7. Informacija o sprovođenju Akcionog plana Strategije za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori za 2012. i 2013. godinu
8. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Berane za period 2010-2013. godine,
9. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Bijelo Polje za period 2010-2015. godine;
10. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Herceg Novi za period 2010-2015. godine;
11. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Kotor za period 2010-2015. godine;
12. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine;
13. Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti Opštine Nikšić za period 2009-2014. godine;
14. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije Opštine Bar za period 2012-2016.;
15. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa Opštine Bijelo Polje za period 2012-2016. godine;
16. Lokalni plan akcije za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga-servisa Cetinje za period 2013-2017. godine;
17. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa Opštine Mojkovac za period 2013-2017. godine;
18. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih usluga/servisa Opštine Nikšić za period 2012-2016. godine;
19. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa Opštine Plužine za period 2013-2017. godine;
20. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu – Podgorici za period 2014-2018. godine;
21. Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije/razvoj lokalnih socijalnih servisa Opštine Šavnik za period 2013-2016. godine;
22. Personal Assistance Services in Europe, European Network for Independent Living (ENIL);
23. Povelja o osnovnim pravima Evropske Unije (Charter of fundamental rights of European Union);
24. Strategija Evropske Unije za osobe sa invaliditetom 2010-2020. godine (European disability Strategy 2010-2020);
25. Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008 – 2016. godine;
26. The Strasbourg Resolutions, Institute for Independent Living;
27. Ugovor o funkcionisanju Evropske Unije (Treaty on the functioning of the european Union);
28. Ustav Crne Gore (Službeni list br. 1/2007 od 25.10.2007. godine);
29. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Službeni listu SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005);
30. Zakon o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom (Službeni list Crne Gore – Međunarodni ugovori, Broj 2 od 27.07.2009. godine);

31. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Službeni list Crne Gore br. 49/08 od 15.08.2008, 73/10 od 10.12.2010, 39/11 od 04.08.2011);
32. Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti (Službeni list Crne Gore br. 27/13 od 11.06.2013. godine, Član 119);
33. Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni list Crne Gore br. 46/10 od 06.08.2010, 40/11 od 08.08.2011, 18/14 od 11.04.2014);
34. Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (Službeni list br. 39/11 od 04.08.2011).

